

SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM

Juhász Gyula Pedagógusképző Kar

Gyógypedagógus-képző Intézet

TUDOMÁNYOS DIÁKKÖRI DOLGOZAT

**(EL)ÉRZÉKENYÍTÉS, AVAGY A REKLÁMFILMEK
ÉRZÉKENYÍTŐ HATÁSA**

A PÉCSI CISZTERCI REND NAGY LAJOS GIMNÁZIUMÁNAK

10. ÉVFOLYAMOS TANULÓI KÖRÉBEN VÉGZETT ATTITÚDVIZSGÁLAT

KONZULENS TANÁR

Máténé Homoki Tünde

tanársegéd

KÉSZÍTETTE

Kincses Eszter Enikő

IV. évf. hallgató

gyógypedagógia szak

SZEGED, 2014.

TARTALOMJEGYZÉK

Tartalomjegyzék.....	2
Ábrák jegyzéke.....	4
1.Bevezetés.....	5
1.1. Dolgozat áttekintése	5
1.2. Témaválasztás indoklása	5
1.3. Célkitűzések	6
2. A kutatás elméleti keretei	7
2.1. A fogyatékoság értelmezése	7
2.2. A rehabilitáció orvosi modelljétől az emberi jogokon alapuló modellig – a betegről az állampolgárig	9
2.3. Paradigmaváltás az értelmi fogyatékoság megközelítésében	10
2.4. Az értelmi fogyatékoság (mentális retardáció) 2002-es definíciója	12
2.5. Attitűd fogalma és formálásának lehetőségei.....	14
2.5.1 Attitűd építőkövei.....	15
2.5.2 Az attitűd dimenziói	15
2.5.3 Attitűdök funkciói	15
2.5.4 Attitűdök mérése	16
2.5.5 Attitűdök szilárdsága.....	16
2.6. Fogyatékos személyekkel kapcsolatos attitűd.....	16
2.6.1 Értelmi fogyatékos személyekkel szembeni attitűd	17
2.7. Társadalmi érzékenyítés	19
2.7.1 Társadalmi érzékenyítés fogalma, célja	19
2.7.2 Társadalmi érzékenyítés feladata	19
2.7.3 Érzékenyítési lehetőségek	20
2.8. Reklámfilmek szerepe a meggyőzésben	20
2.8.1 Értelmi fogyatékos emberekkel kapcsolatos reklámfilmek	22
2.8.2 A média és a fogyatékos emberek viszonya	22
2.9. Helyi érték: Speciál Pécs	24
3. Hipotézisek	25
4. Kutatási beszámoló	25
4.1. A mintafelvétel módja, a kutatás módszerei, eszközei és menete	25

4.2. A vizsgálatban felhasznált reklámfilmek rövid tartalmi összefoglalója	27
4.3. Kutatási eredmények ismertetése és értelmezése	28
4.3.1 Első gondolat a fogyatékos személyekről	28
4.3.2 Ismeretek fogyatékos személyekről	30
4.3.3 Saját élményű tapasztalatok fogyatékos emberekkel	31
4.3.4 Saját élmények értelmi fogyatékos ismerősökkel	32
4.3.5 A különböző fogyatékosági csoportokhoz való viszonyulás	32
4.3.6 Első benyomás	33
4.3.7 Értelmi fogyatékos fogalma – a résztvevők szerint	34
4.3.8 Legjellemzőbb tulajdonságok	35
4.3.9 Saját élmények közös programokon	36
4.3.10 Érzések értelmi fogyatékos személyekkel kapcsolatban	37
4.3.11 Reklámok értelmi fogyatékos személyekről	38
4.3.12 Motivációk az önkéntes munka vállalásában	40
5. Összegzés	41
5.1 Hipotézistesztesztelés eredményei	41

ÁBRÁK JEGYZÉKE

1. ábra A fogyatékoság levezetése 1980-tól 1997-ig (Kálmán - Könczei 2002: 82)	8
2. ábra A fogyatékoság és az azzal összefüggő tényezők (Hatos 2008: 13)	9
3. ábra Milyen arányban néznének meg egy TV-műsort (%) (Bánfalvy 2002: 65)	22
4. ábra Speciál Pécs logója	24
5. ábra Nemek eloszlása	26
6. ábra Találkozás fogyatékos személlyel	31
7. ábra: Értelmi fogyatékos személy az ismeretségi körben	32
8. ábra Egyes fogyatékosági csoportok iránti elfogadás 1.	33
9. ábra Egyes fogyatékosági csoportok iránti elfogadás 2.	33
10. ábra: Első benyomás	34
11. ábra Programok – részvétel (fő)	36
12. ábra Korábban látott reklámfilm (fő)	38
13. ábra Mit tesz, ha értelmi fogyatékos személyekről szóló reklámot lát	39
14. ábra Az érzékenyítő reklámok hatása az önkéntes munka vállalásában értelmi fogyatékos személyek mellett	40

TÁBLÁZATOK

1. sz. táblázat Modellváltás a rehabilitációban – modellváltás a törvényhozásban (Kálmán - Könczei 2002: 89)	10
2. sz. táblázat Az értelmi fogyatékoság súlyossági kategóriái (BNO-10) (Hatos 2008: 30)	14
3. sz. táblázat Metaforák közös jelentése	29

1. BEVEZETÉS

1.1. Dolgozat áttekintése

2014-et írunk és a személyes kontaktusokat egyre inkább felváltják a közösségi hálókön keresztül kialakult kapcsolatok, egyre inkább jellemző a személytelenség és a külsőség. Az ember természeténél fogva előítéletes, és az internet térhódításának olyan negatív hatásai is lehetnek, melyek hozzájárulhatnak ehhez. Mivel egyre nagyobb szerepet tölt be az internet és a média a társadalom életében, kutatásom témájának az értelmi fogyatékos személyekről szóló reklámfilmek hatását választottam. A jelenkori világban már nem csak a televízión keresztül láthatjuk ezeket a rövid, attitűdformáló célzattal megjelenő, a fent említett fogyatékosági csoportról szóló reklámokat, hanem a világhálón is bármikor elérhetők. A mai fiatalok ebben a digitális világban nőnek fel, így nekik ez a természetes. Fontosnak tartom, hogy már a gyermekeknél, fiataloknál elkezdjük az érzékenyítést, hiszen ők jelentik a felnövő generációt, akik ezeknek az értékeknek a birtokában képesek azt a következő generációknak továbbadni. Végző soron a legfőbb cél a teljes társadalmi inklúzió, azonban ennek megvalósulásáig a különböző érzékenyítő programokkal és lehetőségekkel kell harcolnunk a fogyatékos személyek elfogadásáért és elfogadtatásáért. Bízunk benne, hogy ezeknek a törekvéseknek hamarosan látható eredményük lesz, melyek hozzájárulnak a fogyatékos személyek társadalomba való beilleszkedéséhez és a minél teljesebb élet lehetőségéhez. Elgondolkodtató azonban, hogy a személytelenség terjedésével vajon egyenes arányban vannak-e az értelmi fogyatékos személyekről szóló reklámfilmek érzékenyítő hatásai, vagy a nagyobb impresszió érdekében személyes találkozásokra lenne-e szükség. Kutatásom végére az utóbbi állítás beigazolódását vártam, ehhez az út az érzékenyítésen keresztül vezethet.

1.2. Témaválasztás indoklása

Két évvel ezelőtt részt vehettem az egyetem által szervezett tehetséggondozó-táborban, ahol hallottam egy, az akkori OTDK-ra készülő hallgató előadását, amely az érzékenyítő programokról szólt. Ennek az előadásnak köszönhetően kezdtem el érdekelődni a téma iránt. A gyógypedagógus-képzés során is sokat hallottam az értelmi fogyatékos személyek kirekesztettségéről, amely csak megerősítette ezt a motivációm. Témaválasztásom során további fontos befolyásoló tényező volt a társadalmi környezetben megfigyelhető sok negatív tapasztalat, amelyek a fogyatékos személyekkel kapcsolatos tudatlanságra enged

következtetni. A Kézenfogva Alapítvány Fogadd el, Fogadj el! projektjében megfogalmazottak is igazolják, miszerint Magyarországon az értelmi fogyatékos emberekkel szemben rendkívül sok előítélet és sztereotípiát él, amelyek háttérében az érintettekkel kapcsolatos tájékozatlanság éppen a tőlük való félelem áll. (1)

A 10. évfolyamos gimnazisták körében végzett vizsgálatot indukáló tényezőként említem, hogy a kutatásomra történő felkészülésem idején derült ki, hogy 2016-tól az érettségi előfeltétele lesz az önkéntes munka. Ekkor elhatároztam, hogy vizsgálatom célszemélyei a 2013/2014-es tanévben 10. évfolyamra járó gimnazisták lesznek, akiket először érint ez a jogszabályban deklarált kötelezettség.

Kíváncsi voltam arra, vajon az értelmi fogyatékos személyekről szóló reklámfilmeknek milyen mértékű attitűdformáló erejük van, és hatásukra szívesebben vállalnának-e a diákok önkéntes munkát értelmileg akadályozott emberek mellett. Kutatásom motivációjaként szerepelt az is, hogy feltérképezzem, mennyire fogékony a témára ez a korosztály.

1.3. Célkitűzések

Elsődleges céljaim között szerepelt a gimnázium 10. évfolyamos tanulóinak a már említett fogyatékosági csoportról való ismereteinek és attitűdjeinek feltárása, és figyelmük felhívása a téma fontosságára. A fogyatékos személyekkel való közös időtöltés lehetősége egyre nagyobb teret hódít magának. Ennek megvalósulása érdekében a különböző állami, egyházi és civil szervezetek számos programot igyekeznek szervezni, melyeknek fő céljuk az érzékenyítés a közös programok élményeivel. Ugyanezt a célt szolgálják a média által közvetített társadalmi célú reklámfilmek, melyek tartalmukkal és rövidegükkkel törekednek minél nagyobb hatást elérni. Ennek, valamint a technika és a médiavilág fejlődésének köszönhetően ma már a televíziós műsorok széles palettáján keresztül „találkozhatunk” fogyatékos személyekkel. Mint a reklámok általában, ezeknek a rövid filmeknek és általuk nekem is célom volt a néző érzéseinek, gondolkodásának megváltoztatása, egy bizonyos dologra való ösztönzése (pl. kutatásom esetében az érzékenyítés és az önkéntes munka vállalása értelmi fogyatékos személyek mellett) és hosszú távon pedig a velük kapcsolatos attitűdök megváltoztatása.

2. A KUTATÁS ELMÉLETI KERETEI

2.1. A fogyatékoság értelmezése

Annak ellenére, hogy a fogyatékoság fogalma központi és nem mai keletű, nem rendelkezik egységes jelentéstartalommal, mivel, azt az ember testi, idegrendszeri, lelki, cselekvésbeli vagy szociális tulajdonságai területén lehet meghatározni. A fogyatékoság a felsoroltak közül vonatkozhat egy tulajdonságterületre, egy területen belül egy vagy több tulajdonságra, de vonatkozhat több területre, amelyeken belül különböző tulajdonságra is. Ezen fogalom legáltalánosabb jelentéstartalma a biológiai állapot megváltozása, a testi, idegrendszeri tulajdonságterületek körében fennálló irreverzibilis sérülés, károsodás, defektus. A fogalom meghatározása egyrészt attól függ, hogy az értelmezési köre milyen tulajdonságterületre terjed ki, másrészt attól, hogy az egyes tulajdonságterületek milyen összefüggését jelöli meg. Előfordulnak olyan lelki, cselekvésbeli, szociális tulajdonságok, amelyeket a testi, idegrendszeri károsodás szükségszerűen módosít, amelyek tehát közvetlen következményei a károsodásnak. Ezek az egymástól elválaszthatatlan és összekapcsolódó tulajdonságok a fogyatékoság magtulajdonságai. (Illyés 2000)

„A tulajdonságok kedvezőtlen módosulásának leggyakoribb megjelölései: károsodás, zavar, hiány, fejletlenség, akadályozottság; kialakulatlan, szétesett, hátrányos, fogyatékos stb. Mindezek a megjelölések közvetve egy olyan ép, egészséges, szokásos, átlagos, normális állapotra utalnak, amelytől a tulajdonság állapota kedvezőtlen, negatív irányba tér el. Az eltérés mértékét további jelzők fejezhetik ki: súlyos, nagymértékű, közép fokú, alacsonyszintű stb.” (Illyés 2000: 28)

Az ENSZ Egészségügyi Világszervezete, a WHO 1980-ban publikált meghatározása megkülönböztetett három különféle fogalmat, melyek fokozatilag és tartalmilag is eltérnek egymástól. Az első a károsodás – angolul impairment –, amely az ember pszichológiai, fiziológiai szerkezetének, funkciójának bármiféle rendellenessége, esetleg hiányosságát jelenti (hiányzó vagy sérült testrész, szerv). Az ezt követő lépcsőfok, a fogyatékoság – disability – az ember bizonyos tevékenységeinek módosult, csökkent képessége, pl.: közlekedésnek, evésnek, ivásnak, mosakodásnak, munkának, írásnak és így tovább. Kálmán és Könczei, legsúlyosabb fogalomként a hátrányt említik – handicap -, amely károsodásból vagy fogyatékoságból eredő társadalmi hátrány; korlátozza, alkalmanként meg is akadályozza, hogy az egyén betöltse kortól, nemtől, társadalmi és kulturális tényezőktől függő normális, mindennapi szerepét. (Kálmán - Könczei 2002)

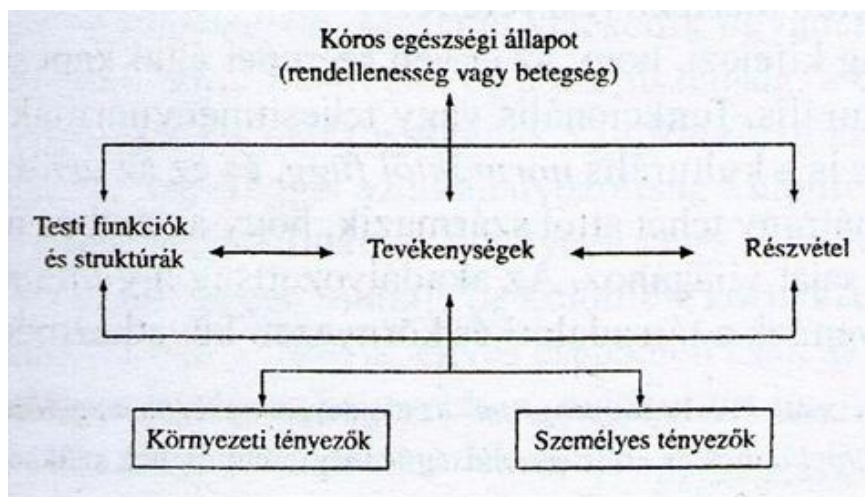
„A hátrány ily módon tehát nem más, mint a károsodás, a fogyatékoság társadalmivá válása, mely igen súlyos kulturális (tanulás), társadalmi (önellátás), gazdasági (önellátás), és egyéb következményeket von maga után az egyén mindennapi életében.” (Kálmán - Könczei 2002: 81-82)

„A súlyosságot is mutató három jelenség a következő – természetesen nem lineáris, mert más dimenziójú elemekből álló – jelsorozattal írható le, melyhez, hogy a lista teljes legyen, itt hozzátettük a megbetegedést is. Jelzi egyrészt, hogy leggyakrabban betegségek teszik szükségessé a rehabilitációt, másrészt utalást jelent egy lehetséges tágabb értelmezésre is, hiszen szokás rehabilitációról minden súlyosabb betegség után is beszélni (lásd 1. ábra).” (Kálmán - Könczei 2002: 82)

Betegség → Károsodás → Fogyatékoság → Hátrány

3. ábra A fogyatékoság levezetése 1980-tól 1997-ig (Kálmán - Könczei 2002: 82)

Hatos Gyula könyvében leírja, hogy az ENSZ 2002-ben újból megkísérelte megfogalmazni a fogyatékoság jelenségében szerepet játszó tényezőket. A nemzetközi osztályozás neve: „a Funkcióképesség, Fogyatékoság és Egészség Nemzetközi Osztályozása” lett, angol rövidítése ICF, melynek magyar megfelelője FNO. Az új meghatározás megtartotta a három alapidimenziót: a testit (fizikai integritás), a személyest (tevékenység) valamint a közösségit (társadalmi részvételt). A korábban használt negatív megjelöléseket, amelyek az érintettek nézve méltánytalannak bizonyultak, új, pozitív tartalmat erősítő elnevezésekkel váltotta fel. A zavarmentesség állapotát a három dimenzióban együttesen funkcióképességnek nevezi, a zavarokat pedig együtt, gyűjtőnévvel fogyatékoságnak hívja, amely a testi funkciókat, testi struktúrákat, tevékenységeket és részvételt öleli fel. A kóros egészségi állapottal rendelkező személy és kontextuális (környezeti és személyes) tényezői közötti kölcsönhatás negatív oldalát jelöli. (Hatos 2008)

4. ábra A fogyatékoság és az azzal összefüggő tényezők (Hatos 2008: 13)

Kullmann Lajos professzor elmondja: „az osztályozás a fogyatékoságot élettapasztalatként fogja fel, amire bárki, bármikor szert tehet, ha valamilyen problémát észlel a funkcióképességében. Következésképpen a változás nem végzetes, hanem visszafordítható is lehet. A modell nem fogyatékosági folyamatról beszél, hanem különböző tényezők kölcsönhatásáról szól, melyet a 2. ábrán láthatunk.” (Hatos 2008: 13)

2.2. A rehabilitáció orvosi modelljétől az emberi jogokon alapuló modellig – a betegtől az állampolgárig

Amint azt a szakirodalomban olvashatjuk, a fogyatékos személyekkel kapcsolatos társadalmi megközelítésben jelentős szemléletváltás tapasztalható. Az első, az orvosi-egészségügyi modell, melynek szűk keretei csupán azt tették lehetővé, hogy a sérültség a normálistól való statisztikai eltérésként jelenjék meg, amely eltérés kezelése, elfogadása a társadalom jóindulatán múlott. A fogyatékos személy főleg egészségügyi, olykor szociális ellátások passzív befogadója, akiről nem is feltételezik, hogy képes lenne bármilyen szintű társadalmi szerepvállalásra. Ezen a szinten esélyegyenlőségről nem esik szó. (Kálmán - Könczei 2002)

Az említett modellt az ötvenes évektől felváltja a képzési modell, amelynek alanya a tanuló. Ennek lényege a tanítás, a legkülönbözőbb készségek elsajátításának támogatása. Ezen speciális jogok az esélyegyenlőség gondolata nélkül ugyan, de már biztosítják a minimális társadalmi részvételt. (Kálmán - Könczei 2002)

4. sz. táblázat Modellváltás a rehabilitációban – modellváltás a törvényhozásban (Kálmán - Könczei 2002: 89)

Rehabilitációs modell	A modell alanya	Kapcsolódó törvényhozási modell
Orvosi-egészség-ügyi	A beteg	Jótekonysági: a sérült ember a főleg orvosi és egészségügyi szolgáltatások passzív befogadója
Pedagógiai-képzési	A növendék	Szolgáltatás-központú: csak speciális szolgáltatásokkal biztosítható a társadalmi részvétel
Szolgáltatói	A fogyasztó (kliens)	Képességkibontó: ráségitő szabályozás (pozitív diszkrimináció) szükséges az esélyegyenlőséghez
Szükségleten alapuló	Az állampolgár	Jogokon alapuló: sem több, sem kevesebb; a sérült ember jogai azonosak a többiekével, a speciális megközelítés mértékét csakis az állapot szabhatja meg

Hozzávetőleg a hetvenes évektől a szolgáltatói modell kezd általánossá válni, melynek fókuszpontjában a kliens áll, célja, hogy megfelelő, anyagilag elérhető szolgáltatásokat nyújtson. Végül a nyolcvanas évek végétől következik a szükségleten alapuló modell időszaka. Napjaink legfejlettebb modellje a szükségleten alapuló modell, amely a fogyatékos személyt, mint állampolgárt tekintí alanyának. A törvényhozás megerősíti a jogokon alapuló modellel, amelynek értelmében a sérült embert sem több, sem kevesebb jog illeti meg, mint az adott ország bármely más állampolgárát: esélyegyenlőségének alapja a jogegyenlőség. (Kálmán - Könczei 2002)

2.3. Paradigmaváltás az értelmi fogyatékoság megközelítésében

Vizsgálatom szűkebb területe a fogyatékos személyek egyik csoportjával, az értelmi fogyatékos emberekkel kapcsolatos attitűdök kutatása.

Történeti szempontból tekintve az értelmi fogyatékoság és a rendszerint szinonimájaként használt, de jelentésükben sokféle árnyalatot képviselő kifejezések, mint pl.: oligofrénia, amencia, mentális defektivitás, mentális retardáció, mentális szubnormáció, sokáig nem számítottak tudományos fogalomnak a szó szigorú értelmében. Eltérő szakmák és szakemberek általában a saját szempontjukból legfontosabbnak ítélt kritériumok alapján próbálták meg a gyakorlati tevékenységük alapjául szolgáló definíciót megalkotni. Így bizonyos definíciók csak a gyógypedagógiai speciális oktatásra való kiválogatás szempontjából határozták meg az értelmi fogyatékos gyerekeket, és az iskolai meg nem felelést tekintették alapvetőnek. A pszichiátriai meghatározásban az értelmi fogyatékos ember, mint kóros magatartási tulajdonság hordozója, és mint abnormális létforma

reprezentánsa, mint beteg ember jelent meg. Az igazságügyi meghatározásokban főleg a bűncselekmény társadalmi veszélyességének felmérni tudása, a korlátolt beszámíthatóság és ennek megnyilvánulásaként az eltérő mértékben korlátozott cselekvőképesség szempontjából értelmezik az értelmi fogyatékossgot. A pszichológiai meghatározásban előtérbe került a pszichometriai, mely a tesztekkel mért intellektuális képesség vonatkozásában meghatározza azokat, akik az intelligencia népességben való eloszlását tekintve a negatív extrémvariánsok közé esnek. (Lányiné Engelmayer 2012)

Ma leggyakrabban a témával foglalkozó magas rangú amerikai testület, az American Association on Mental Retardation (AAMR) értelmi sérüléssel foglalkozó ad hoc munkacsoportjának 1992-es definícióját fogadják el (Luckasson et al. 1992). „Ezek szerint az értelmi sérülés a jelenben észlelhető, kifejezett korlátozottságra utal, amelyet jelentősen az átlag alatti intellektuális működés jellemez, az alábbiak közül két vagy több területen társulva az alkalmazkodási készségek akadályozottságával: kommunikáció, önellátás, otthoni életmód, szociális kapcsolatok, a közösségi lehetőségek használata, önrendelkezés, a saját egészség és biztonság védelme, az elméleti ismeretek funkcionális birtoklása, szabadidő-eltöltés és munka. Az értelmi sérülés a 18. életév előtt jelenik meg.” (Kálmán - Könczei 2002: 317)

Egy másik megközelítés szerint az értelmi fogyatékossg, a fogyatékossgoknak egyik olyan kategóriája, amely elsősorban gyermekkori, zömében veleszületett állapotok következménye. A gyermekek is eltérnek egymástól, más és más a tanulási képességük, a tanulási különbségek néha egészen diszkrét, máskor feltűnőek, néha pedig súlyos nehézséget jelentenek nemcsak a közös tanulásban, de az egyéni megsegítésben is. Így, amikor gyermekként oktatni kezdték őket, kötelezően iskolába kerültek, ez volt az az idő, amikor felfigyeltek az egyes gyermekek különleges tanulási problémáira, és a nehezen tanuló gyerekeket ezért „gyenge tehetségűnek”, „gyenge elméjűnek”, vagy korlátozott tanulási képességűnek nevezték. (Hatos 2008)

A közoktatásban megjelenő problémák vezettek el ahhoz, hogy azok a gyerekek, akik tanulási, értelmi fejlődésbeli különbségeket mutattak, különleges iskolákba gyűjtötték, és azokat „segítő” vagy „kisegítő” iskoláknak nevezték. Azonban ezekbe az iskolákba kerültek olyan gyerekek, akiknek különösen az olvasás, az írás és a számolás megtanulása okozott problémát, és akik számára, ha azt akarták, hogy megfelelően fejlődni tudjanak, újabb iskolatípust kellett „kitalálni”. Mivel az ő fogyatékossguk mértéke nagyobb mértékű volt, „középsúlyos fokban fogyatékosnak” nevezték őket, iskolájukat pedig praktikusán képezhető

gyermek iskolájának, vagy foglalkoztató iskolának nevezték. Először a két legfeltűnőbb, legsúlyosabban sérült állapotot jegyezték fel, az idióciát és az imbecillitást, majd a XX. század elejétől a debilitásról, gyengetehetségűségről is előfordultak leírások. (Hatos 2008) „Összefoglalónévként az oligofrénia volt használatos. 2007 februárjában, az amerikai irodalomban a mentális retardáció kifejezést „intellektuális és fejlődési fogyatékoság, akadályozottság” váltotta fel.” (Hatos 2008: 19)

„A XX. század első felében még jellemző volt az etiológiai tényezőkre való túlzott hivatkozás, az egész személyiség negatív jellemzése, az intelligencia vizsgálatok alapján történő merev kategorizálás, a súlyossági fokok erőteljes elkülönítése és ezzel összefüggésben a képezhetetlenség önkényes minősítése.” (Hatos 2008: 19)

2.4. Az értelmi fogyatékoság (mentális retardáció) 2002-es definíciója

Mint azt már olvashattuk, az angol nyelvű szakirodalomban ma leggyakrabban a témával foglalkozó irányító szakmai egyesület az Amercian Assotiation on Mental Retardation (AAMR) definíciós vizsgálatai kerültek előtérbe. Az AAMR megalakulása óta újra meg újra definiálta az értelmi fogyatékoság fogalmát. A különféle kutatások hatására sokszor változott a definíció. Ma úgy látjuk, hogy az egyesület 1992-ben kiadott 9. kiadású definíciós kötete volt a határkö, a fogalmi meghatározás és osztályozás tekintetében, mivel változtatott az értelmi fogyatékoság szemléletén. Ma már nem csak az személy tulajdonságait és főként negatív tüneteit, deficitjeit figyelik, hanem azt is, hogyan működik az egyén, valamint környezetével milyen interakciókat tud létesíteni.

„Ez a definíció akkor négy fontos vonásban tért el:

- Kifejezésre juttatta azt a megváltozott felfogást, hogy a mentális retardáció lényegében a működések bizonyos állapota.
- Újraalkotta az állapoton belüli osztályozást és az értelmi fogyatékosággal élők számára szükséges támogatások rendszerét.
- Szemlélet (paradigma) váltást jelent, melynek lényege, hogy a mentális retardáció nem egy abszolút jellemző, hanem az értelmi „intellektuális” képességeiben korlátozott egyén és környezete interakcióiban nyilvánul meg.

- Bővítette az adaptív viselkedés értelmezését, az addigi meglehetősen globális leírástól az adaptív sajátos viselkedési képességek részletezéséig.” (Hatos 2008: 20)

A gyógypedagógiában továbblépést jelentett az ezt követő tíz év, míg az 1992-es munka a paradigmaváltást tükrözte, addig a 2002-es már a tíz év tapasztalatait, és kutatási eredményeit összegezte, és jobban tükrözi az értelmi fogyatékoság értelmezésének multidimenzionális természetét, és egy, a gyakorlatban jól hasznosítható segédletet nyújt a diagnosztizáláshoz, az osztályozáshoz és a támogatások megtervezéséhez. (Hatos 2008)

A 2002-es, módosított meghatározás a következő:

„A mentális retardáció (értelmi fogyatékoság) fogyatékoság, szignifikánsan csökkent értelmi működéssel jellemezhető, és az adaptív viselkedés zavarával, mely megmutatkozik a fogalmi, szociális, és a praktikus adaptív készségekben. A fogyatékoság a 18. életév betöltése előtt keletkezik.” (In: Hatos 2008: 21)

Lányiné meghatározásában, „az értelmi fogyatékoság a központi idegrendszer fejlődését befolyásoló örökletes és környezeti hatások eredőjeképpen alakul ki, amelynek következtében az általános értelmi képesség az adott népesség átlagától az első évektől kezdve számottevően elmarad, és amely miatt az önálló életvezetés jelentősen akadályozott.” (Lányiné Engelmayer 2009: 73)

Lányiné Engelmayer Ágnes összegzésében megfogalmazza, az említett fogyatékosági típus három alapjellemzőjéhez – csökkent intelligencia, adaptív funkciók gyengesége, beszűkülése, az állapot 18 év előtt jelentkezik – kapcsolódik a környezet kiemelt szerepe, mert a fogyatékoság csak abban a környezetben értelmezhető, amelyben a sérült gyermek él, játszik, dolgozik. Állapotát az egyén képességei, és a környezet közötti megbomlott egyensúlyi viszony jellemzi. Az értelmi fogyatékoság a környezethez viszonyított relatív állapot, mely megfelelő beavatkozással befolyásolható, enyhíthető. (Lányiné Engelmayer 2009)

A képezhetőség szempontjából kialakított súlyossági csoportokat később megfeleltették az időközben bevezetett IQ szerinti osztályozással is, melyet a 2. számú táblázatban láthatunk.

5. sz. táblázat Az értelmi fogyatékosok súlyossági kategóriái (BNO-10) (Hatos 2008: 30)

Az értelmi fogyatékosok súlyossági csoportjai	Megközelítőlegesen IQ értékek	BNO-10 kódjai	Arányuk az értelmi fogyatékosok között
Enyhe mentális retardáció	50 - 69	F. 70	80 %
Közepes mentális retardáció	35 - 49	F. 71	12 %
Súlyos mentális retardáció	20 - 34	F. 72	7 %
Igen súlyos (extrém) mentális retardáció	> 20	F. 73	≤ 1 %

„Az IQ-értékkel megadott súlyossági kategóriák különböző országokban és különböző időszakokban eltérőek voltak és gyakran változtak is. Ezzel együtt önkényesen változott tehát a képezhetőség minősítése is. A (klasszikus) hármas felosztást felváltotta a maig érvényes négy súlyossági csoportba sorolás.” (Lányiné Engelmayer 2009: 60)

2.5. Attitűd fogalma és formálásának lehetőségei

Kutatásom fókuszában szerepel az attitűdök megváltoztathatóságának, megváltozásának mérése. Emiatt tekintsük át röviden az attitűdről és formálásának lehetőségeiről szóló elméleteket.

Történetileg nézve az attitűdfogalom fejlődését, Allport (1994) nyomán azt mondhatjuk, hogy kezdetben a kísérleti személyek feladatra történő beállítódását, készenlétét értették attitűdön. [...] Az attitűdök mindig valamilyen társadalom által kialakított, társadalmilag konstruált dologra (eszmére, tárgyra, személyre, folyamatra, eseményre stb.) vonatkoznak. (Csepeli 2006)

Egy másik megfogalmazás szerint attitűdnek nevezzük bármely kognitív reprezentációt, amely összegzi egy attitűdtárggyal – önmagunkkal, másokkal, tárggyal, cselekedettel, eseményekkel vagy ötletekkel (Ostrom 1969; McGuire 1985; Zanna - Rempel 1988) – kapcsolatos értékeléseinket. Mivel az attitűdtárgyakkal kapcsolatos értékeléseink lehetnek kedvezőek, semlegesek vagy kedvezőtlenek, így az attitűdök lehetnek pozitívak, negatívak vagy semlegesek, éppúgy, ahogy különböznek irányukban. Az attitűdök eltérnek intenzitásukban is, attól függően, hogy az értékelés erős vagy gyenge. (Eliot R. Smith - Diane M. Mackie 2004)

Szokolszky Ágnes azt hangsúlyozza, hogy a szociális attitűdök értékviszonyulások a legkülönbözőbb társas attitűdtárgyakkal szemben; ilyen lehet például egy csoport, egy társadalmi folyamat, egy kulturális jelenség, egy intézmény és így tovább. (Szokolszky 2004)

2.5.1 Az attitűd építőkövei

Ahhoz, hogy egységes képet kapjunk az attitűdökről és változtathatóságukról, fontos megismernünk az egyes alkotórészeit, melyek a következők:

- Kognitív (ismerethez kötött) információ: amit az emberek tudnak egy attitűdtárgyról, vagyis az azzal kapcsolatos tények és hiedelmek.
- Affektív (érzelmekhez kötött) információ: az embereknek az adott tárggyal kapcsolatos érzéseit tartalmazza: az attitűdtárgy által kiváltott érzéseket és érzelmeket.
- Konatív (cselekvéshez kötött) információ: az embereknek az attitűdtárggyal kapcsolatos múlt-, jelen- és jövőbeli interakcióit tartalmazza. (Eliot R. Smith - Diane M. Mackie 2004)

2.5.2 Az attitűd dimenziói

Az attitűdök három fontos dimenzióból állnak, amelyek hozzájárulnak az attitűdök lassú transzformálhatóságához:

- érzelmi-értékelési tartomány: az attitűdtárgy pozitív és negatív irányba polarizálja az emberek vele kapcsolatban kialakult attitűdjeit.
- az attitűd intenzitása: az a bizonyosság, mely a személyt adott attitűdjével kapcsolatban eltölti.
- relevancia: a szóban forgó tárgyhoz kapcsolódó attitűd mennyire fontos a személy számára, mennyire könnyen mozgósítható és milyen mértékben elkötelezett iránta a személy. (Csepeli 2006)

2.5.3 Az attitűdök funkciói

Csepeli György szerint az attitűdöknek három nagy területen van szerepük:

- társadalmi környezethez való alkalmazkodás: egy csoportba való bekerülés, a csoportban való bennmaradás a csoportban uralkodó attitűdök elfogadását jelenti, míg ezeknek az elutasítása, a csoportból való kikerülést idézi elő.
- pszichológiai önvédelem: az egyén nem azt látja a világban, ami van, hanem amit szeretne látni.

- érték kifejezés: attitűdjeinknek hangot adva önmagunkat mutatjuk be társaink, a társadalom előtt. (Csepeli 2006)

2.5.4 Attitűdök mérése

Az attitűdök mérésére két nagy módszercsoportot jegyez a szakirodalom:

- Közvetlen módszerek: önbeszámoló és közvetlen megfigyelés.
- Közvetett módszerek: ember viselkedése, fiziológiai tünetek megfigyelése (Eliot R. Smith - Diane M. Mackie 2004)

Vizsgálatomban a közvetlen módszerek közül az önbeszámolót alkalmaztam.

2.5.5 Attitűdök szilárdsága

Kutatásom során egyik legfőbb célom az attitűdök befolyásolása, alakítása volt. Csepeli felhívja a figyelmet az attitűdök állandóságára és nehéz változtathatóságára. Teszi ezt Dollra és Ajzenre hivatkozva. Az attitűdök időben állandóak, lassan és nehezen változnak. Az attitűdök állandósága több tényező műve. Doll és Ajzen (1992) szerint az attitűdök állandóságának fő oka az attitűd tárgyával kapcsolatosan kialakított tapasztalat jellege. Rosenberg (1968) az attitűd belső konzisztenciájában látja a változással szemben mutatott ellenállás okát. Az újabb kutatások azt hangsúlyozzák, hogy leginkább azok az attitűdök szilárdak, amelyek a személyiség által vallott értékekben gyökereznek. (Prsilin 1996; In: Csepeli 2006)

2.6. Fogyatékos személyekkel kapcsolatos attitűd

Az áttanulmányozott szakirodalmakban leírtak alapján a fogyatékoság nemcsak egyszerűen tény és állapot, hanem sajátos társadalmi viszony is, mivel fogyatékosnak lenni egyszerre jelenti a fogyatékos társadalomhoz való tartozást (annak objektív és szubjektív jellegzetességeivel együtt) és az épek világához való nem tartozást. A fogyatékos ember élethelyzetét és társadalmi integrálódási lehetőségét nem utolsósorban ez utóbbi határozza meg; az, hogy milyen a fogyatékos személy viszonya a környezetével. (Bánfalvy 2002)

A hagyományos probléma-értelmezések alapvetően az alábbiakban felsoroltakból szoktak kiindulni:

- A mérvadó társadalmi hozzáállás nem csupán lenéző és lesajnáló a fogyatékos személyekkel szemben, hanem némiképp társadalmi nyűgnek, koloncnak, vagy legalábbis elsősorban tehernek érzékeli azt, hogy vannak fogyatékos embertársaink, polgártársaink is.

- Ha a fogyatékoság terheit elsősorban a szülőknek kell viselni azt is jelenti, hogy ezek a terhek szükségszerűen nehezek. Vagyis a mérvadó társadalmi hozzáállás többé-kevésbé szükségszerűnek tekinti azt, hogy a fogyatékos gyermekeket nevelő szülők életét a gyerek gondozása tölti ki, ami miatt a szülők nagy része nem dolgozik, nincs önálló munkajövedelme, tehát: szegénységben él. A fogyatékoság családi terhe elég nagy valószínűséggel "szegénységbe nyomja" a fogyatékos embereket, meg a családjaikat is – vagy legalábbis a fogyatékos gyermeket nevelő családok az átlagnál szegényebbek. (Krémer – Rozsos 2009)

A szülő egyre hosszabb ideig marad távol a munkaerőpiacoktól, melynek következtében a gyereke is egyre szilárdabban arra rendezkedik be, hogy minden percét a szülő mellett tölti, nem szocializálódik másokkal való kapcsolatokra, kommunikációra, egyre kevésbé jelenthet alternatívát számára bármi, ami nem a szülő minden percben való figyelme, gondozása, mellette való léte. (Krémer - Rozsos 2009)

Ami a fogyatékosügyet illető általános társadalmi megítélést illeti, ennek egyik fontos eleme az épek fogyatékosképe és a fogyatékos emberekhez való viszonya. (Bánfalvy 2002: 63)

2.6.1 *Értelmi fogyatékos személyekkel szembeni attitűd*

„Stollár szerint az értelmi fogyatékos embert a társadalom iskolázottabb rétege elmebetegnek tekinti, úgy véli, hogy zárt intézetben a helye. A kevésbé iskolázottak az értelmi fogyatékos személyeket (személyes ismertség hiányában) közveszélyesnek tartják, vagy úgy bánnak vele, mintha nem is ember volna.” (Stollár 1985: 137-138, In: Bánfalvy 2002: 64-65)

Egy a 80-as évekből származó 400 főre kiterjedő budapesti reprezentatív vizsgálat szerzői (Illyés és Erdősi 1986) szerint „a fogyatékosokkal szembeni megkülönböztető és elzárkózó magatartás...fontos, humanisztikus értékeket sért meg, és éppen ezért egy érett és strukturált társadalom számára nem elfogadható” (5). [...] Az értelmi fogyatékos személyeket azonban különféle vizsgálatokban feltűnően sokan elutasították és ezt a szerzők egy, a valóságnak nem megfelelő sztereotípiá hatásának tulajdonítják. „Az elutasítás mértéke egyedül az értelmi fogyatékosok csoportjánál jelzi az előítéletek jelentősebb torzító hatását (11). A kutatási eredmények szerint az átlagos budapesti felnőtt elsősorban értelmi-szellemi fogyatékoságra (78%), másodsorban pedig testi-mozgásszervi fogyatékoságra (73%) gondol” a fogyatékoság kapcsán. (Bánfalvy 2002: 65)

Belga és holland kutatók egy online felmérés keretén belül 167 tizenegy és húsz év közötti fiatal bevonásával tesztelték az attitűdskála holland nyelvű változatát. A vizsgálat eredményei alapján elmondható, hogy pozitívabb attitűdöt jeleznek a következő faktorok: női személy, akadályozottsággal élő családtag vagy közeli barát, videofilm megtekintése egy akadályozottsággal élő tanulóról. (Bossaert et al. 2011. In: Pongrácz 2013)

Bass László: Amit tudunk és amit nem...az értelmi fogyatékos emberek helyzetéről Magyarországon című könyvének áttanulmányozásával egy jól körülhatárolt képet kaphatunk az értelmi fogyatékos személyek életkörülményeiről a mai Magyarországon. A kutatás során azzal a ténnyel kellett szembesülni, hogy a családok civil szervezetekkel való kapcsolata hiányos, nem kielégítő. (Gróz 2008)

A kötet érdekessége az a felmérés, mely az értelmi fogyatékos emberek szociológiai jellemzőit tárja fel, Bánfalvy Csaba tollából. Konkrétan: keresi a válaszokat azon kérdésekre, miszerint milyen szociális körülmények között élnek a középsúlyos és súlyos értelmi fogyatékos emberek, ugyanakkor igyekszik tetten érni azt is, hogy milyen mértékben képesek beilleszkedni az őket körülvevő környezetbe, társadalomba. A kutatást a következő eredményekben összegzi a szociológus-kutató: *"... – közvetlenül az etnikai és a vagyoni dimenziók vizsgálatán keresztül – mutatta meg, hogy a gyógypedagógiai értelmezés szerint középsúlyos értelmi fogyatékosként regisztrált vizsgált populáció a falusi, szegény és iskolázatlan miliőben, számos vonatkozásban teljesíteni tudja a környezete által szokásszerűen az emberekkel szemben támasztott tudás-, készség- és teljesítménykövetelményeket (73)."* (Gróz 2008)

Pordán Ákos és Bass László könyvének záró tanulmányában végkövetkeztetéseket igyekszik megláttatni, melyek közül az egyes kutatások legmeghatározóbb tanulságaiként fogalmazható meg: azok a bizonyos családok, akik értelmi vagy halmozottan fogyatékos embereket nevelnek, "nagy tömeg"-ben élnek a társadalom peremén.

Mindez nagyban hozzájárul a velük kapcsolatos ismeretek és személyes tapasztalatok hiányosságaihoz.

2.7. Társadalmi érzékenyítés

2.7.1 Társadalmi érzékenyítés fogalma, célja

A társadalmi érzékenyítés célkitűzése, hogy a fogyatékos személyek és családjaik illetve a többségű társadalom tagjai együtt, integráltan, közösen töltsék el a szabadidejüket, annak érdekében, hogy egymást megismerjék, feloldódjanak az előítéleteik és ez által közelebb kerüljenek egymáshoz. Így nő a fogyatékos emberek társadalmi elfogadottsága, könnyebben találnak munkát a nyílt munkaerőpiacon, valamint könnyebben alkalmazkodnak a kollégákhoz és a munkahelyi csapathoz. A közös rendezvényeknek köszönhetően a családok elszigeteltsége is csökken, hiszen növekszik a kapcsolati hálójuk és a szorosabb társadalmi kapcsolatok könnyíthetik a család terheit is. A társadalmi hozzáállás változásának következtében a szakemberek munkájának presztízse és tisztelete növekedni fog, ha társadalom egyre többet tud a fogyatékos emberekről, mivel nem elszigetelten végzik munkájukat. A fogyatékos emberek foglalkoztatásának alapvető feltétele, az elfogadó, toleráns és nyitott társadalmi attitűd. Ennek érdekében cél, hogy a társadalom tagjai minél több információval, személyes élménnyel, tapasztalattal rendelkezzenek a fogyatékos embereket illetően. A társadalmi előítéletek csökkenése előfeltétele a fogyatékos emberek a munkaerő-piaci beilleszkedésének, ezért például az Aktív Műhely társadalmi kampányok célja, hogy bemutassa, a fogyatékos emberek is képesek értékteremtő munkára, megállják a helyüket a nyílt munkaerő-piacon is és aktív tagjai lehetnek a társadalmunknak. Az Aktív Műhely Hálózat minden tagja segít és tevékenykedik abban, hogy a társadalom a fogyatékos emberekkel szembeni attitűdje pozitív irányba változzon. (2)

2.7.2 Társadalmi érzékenyítés feladata

A társadalmi érzékenyítés feladata többek közt, a társadalom különböző rétegein és csoportjain keresztül tudatosan hatni és befolyásolni másokat az érzékenyítő személy céljának elérése érdekében. A társadalom elfogadott szokásrendszere, a megszokott, sztereotip sémáktól eltérő, (másság, kisebbség, fogyatékoság, stb.) az objektív, de a többségtől különböző helyzettel kapcsolatban megértőbb, érzékenyebb környezet kialakítása is elsődleges cél. Az érzékenyítettek közvetlen tapasztalatok megélésével, saját élményen keresztül váljanak nyitottabbá a befogadásra és az elfogadásra is. A cél elérése során meg tapasztalhatják saját korlátaikat, határaikat. (3)

2.7.3 Érzékenyítési lehetőségek

Az érzékenyítési folyamat nem lehet egyoldalú, nyitottság és önkéntesség kell hozzá. Az érzékenyítés folyamata minden esetben két vagy többoldalú szereplőt feltételez. Fontos, hogy az érzékenyítés célcsoportját (testi-érzékszervi, értelmi, stb.) mindig pontosan jelöljük meg. Az érzékenyítés lehetőség szerint cselekvésbe ágyazottan történjen, mert a közvetlen élmény bír a legjobb, legnagyobb fejlesztési hatással. Igyekezzünk bevonni a meglévő személyes tapasztalatokat, a családi és más közösségi élményeket és ezeket egyesítsük a tanult tudásunkkal. Az érzékenyítés, mint folyamat, az érzékenyített oldaláról az érzékelés, az érzet és a közvetlen tapasztalatszerzés útján valósul meg. (3)

2.8. Reklámfilmek szerepe a meggyőzésben

Pedagógiai szempontból közelített a reklámfilmek hatáskeltő szerepéhez Kinterné Elek Mária (1998). Publikációjában kiemeli, hogy a reklám az a tevékenység, amelynek során valamilyen információ eljut a célszemélyekhez, valamint mondanivalóját többféle módon kifejezésre juttathatja: képpel, szöveggel, hanggal, ezek kombinációjával. Reklámeszközöknek nevezzük azokat a közvetítő eszközöket, amelyeknek segítségével a reklám a mondanivalóját kifejezi. Szoros kapcsolatban áll egymással a reklámhordozó és a reklámeszköz, az egyik hordozza az üzenetet, a másik az a mód, amellyel az üzenetet kifejezzük. Reklámhordozó lehet akár köztéri terület, sajtótermék, rádió- és tv-adás, szórólap. Ezek közül a legtöbb előnyt a televízió kínálja, mert ötvözi a reklámeszközök hatását. Elérhető vele minden fogyasztói csoport, valamint egyidejűleg hat a szemre és a fülre. A reklámkészítők egyre rafináltabb eszközöket használnak fel: kihasználják, hogy a reklámok énkiteljesítő funkciót töltenek be, és szocializációs mintákat közvetítenek. A reklámkészítésnek vannak klasszikus módszerei, ilyen a bűntudat felkeltése, mellyel azt sugallják, ha nem használjuk a reklámozott árucikket, bűnt követünk el. Szívesen alkalmaznak a forgatásokon „szakértőket”, híres embereket, ők garantálják a termék minőségét. Elsősorban azokra a vásárolókra hat az ilyen hirdetés, akik rajonganak a neves sportolókért, színészekért, és szeretnének olyan sikeresek lenni, mint ők. Ennek érdekében megvásárolnak bármit, amivel a hírességet a reklám összekapcsolja. Biztos sikerre számít az a reklám, amelyben szép, fiatal nőket, illetve férfiakat mutatnak be. Az árucikkkel egyre gyakrabban kapcsolnak össze műalkotásokat, annak látszatát keltve, hogy azok is ugyanolyan maradandó értéket képviselnek, mint a bemutatott alkotás, azonban még számtalan más lehetőség van, amellyel felkelthetik a nézők érdeklődését. A televízió, amely

folyamatosan sugározza a reklámfilmeket, új műfajt teremtett, különösen két reklámtípust használ: a német típusú reklámot, amely korrektséget, tudományosságot, megbízhatóságot sugall, ennek érdekében általában két terméket hasonlít össze, kiemelve a reklámozott tárgy kiválóságát, illetve az angol típusú reklámot, amely a boldogság ígéretével kecsegtet, elsősorban életmódot reklámoz, életérzést sugall. (Kinterné 1998)

Szekeres Veronika (2011) hangsúlyozza, hogy a reklámok szolgálják egyrészt a közjó érdekeit, befolyásolják véleményünket, életstílusunkat és attitűdünket, másrészt a megbízók számára sok hasznot nyújtanak, az időfogság miatt azonban csak néhány perc áll rendelkezésükre az alkotóknak, hogy a kereskedelmi és egyéb termékeket impulzívan, figyelemfelkeltően és maradandóan mutassák be. Ennek elérése érdekében a kognitív és a szociális folyamatokra kell hatniuk. (Szekeres 2011)

A cikk szerzője kiemeli, hogy az attitűdváltoztatásnak (reklámok általi befolyásolás) három stratégiája van. Ezek közül az első, a kampány általi meggyőzés (reklám, sajtó stb.), a második az attitűd tárgyának közvetlen bemutatása (például ingyen minta küldése az új termékről, így a leendő vásárlónak saját tapasztalatai vannak a produktumról, így pozitívan fogja megítélni azt), valamint az ösztönző kiváltotta magatartásváltozás (pozitív [jutalmazás] és negatív [büntetés vagy tiltás] ösztönzők manipulálása). A publikációban kitérnek a meggyőzés fogalmára, hiszen a reklámok alapvető funkciója a meggyőzés: „A meggyőzési kísérleteket a társas manipuláció közvetlenebb formáinak tartjuk, vagyis a reklámkészítők érvelnek az álláspontjuk mellett ahelyett, hogy az egyénre hagynák a tanulság levonását, így például az adott termék használhatóságát, megfelelőségét, minőségét. Tehát a média a hallgatóság meggyőzését tartja szem előtt: meg akarnak erősíteni minket abban, miért az adott bankot, üzletet, autót, kozmetikai terméket válasszuk. Minden egyes célhoz kidolgozott tár áll rendelkezésre.” (Szekeres 2011)

A reklámokat képesek úgy hirdetni, hogy általuk a leginkább vásárlásellenes nézőt is vásárlásra tudják motiválni. A hirdetéseknel fokozottan megerősítik a mondanivalót. Ha a reklám bensőséges, meghitt, családi környezetben játszódik, ahol szeretet, boldogság van, közben vidám, lágy zene hallatszik, nemcsak azt hiteti el velünk a készítő, hogy törődik velünk, hanem mi is azonosulunk a modellek, szereplők helyzetével, érzéseivel. Elhítetik a nézőkkel, hogy ha azt a terméket megvásárolják, akkor ők is tartozhatunk egy ilyen közösséghez. Miután idősek és fiatalok, férfiak és nők, gyerekek és szüleik egyaránt néznek

TV-t, olvasnak (jobb esetben) újságot, így a célközönség minden esetben széleskörű. Azonban minden terméknel más címzetre fókuszálnak, különböző rétegeket kell megcélózniuk a sikerességük érdekében. Mindezekből világosan kitűnik, hogy attitűdjeinket akaratlanul is színezi az a kontextus, amelyben egy tárgyat vagy jelenséget megtapasztalunk. (Szekeres 2011)

2.8.1 *Értelmi fogyatékos emberekkel kapcsolatos reklámfilmek*

A kormány által támogatott reklámfilmek azt kívánják tudatosítani, hogy a fogyatékosággal élőket többnyire társadalmi okok, nem pedig fogyatékoságuk akadályozza a mindennapi életben, hogy azonos jogok és azonos bánásmód illeti meg őket. A kampányok készítésében a fogyatékosággal élők érdekvédelmi szervezetei is közreműködnek. (4)

Illyés és Erdősi érdekes összefüggést tapasztaltak abban a tekintetben, hogy hogyan változik az érdeklődés a korábban a fogyatékosokkal kapcsolatban meglévő ismeretek mértéke szerint. Tapasztalataikat táblázatba foglalták. (Bánfalvy 2002)

	Azok közül, akik		Különbség
	tudnának	nem tudnának	
	beszélni róla		
A vakokról	83	69	14
A siketokról	75	56	19
A tolszékeseokról	74	54	20
Az enyhe értelmi fogyatékosokról	72	50	22
A súlyos értelmi fogyatékosokról	76	45	31

3. ábra *Milyen arányban néznének meg egy TV-műsort (%) (Bánfalvy 2002: 65)*

Az adatok alapján egyértelmű, hogy minél kevesebbet tudnak tehát az emberek az egyes fogyatékos személyekről, annál kevésbé is érdekelné őket a velük kapcsolatos TV-műsor. Ez rámutat arra, hogy milyen nehéz az emberek ismereteinek összetételét és tartalmát befolyásolni és így a fogyatékos embereket illetően informálttá tenni őket. (Bánfalvy 2002)

2.8.2 *A média és a fogyatékos emberek viszonya*

2004-ben a Mosolyország Alapítvány készített egy felmérést, melyben többek közt azt vizsgálta, milyen a kapcsolatrendszer a fogyatékosággal élők és a társadalom számtalan szegmense között.

„Az elemzés arról értekezik, hogy nem szerencsés, ha a társadalmat fogyatékos és nem fogyatékos ellentét-párban szemléljük. Ez egyrészt kirekesztő, másrészt nem segíti a szemléletváltást. Ezzel szemben célszerűbb a társadalomra egészként tekinteni, amelynek tagjai sokféle lehetőségekkel, hátrányokkal, és „ne adj Isten” fogyatékos-sággal élnek. Az ily módon sokszínűvé vált társadalom olyan közösséget alkot, melynek heterogén összetétele a különbségek ellenére mégis egy csoporthoz tartozóvá teszi a fogyatékos és nem fogyatékos embereket.” (5)

A sérült emberek ügyeivel foglalkozó weboldalon található tanulmány részletesen kitér a fogyatékos emberek és a média viszonyára, mely szerint a média a fennálló társadalmi normákhoz igazodik, nem pedig normát teremt. A Political Capital által készített elemzésben arról olvashatunk, hogy ha a média teret enged a témának, azt az esetek meghatározó többségében egysíkú bemutatás mellett, jellemzően felszínes témakezeléssel, a szenzációéhség fenntartásával teszi. A normakövető magatartás miatt a média körültekintően válogatja meg a preferált (pl. vak, mozgássérült sportolók) és a kerülendő témákat (pl. "nyáladzó" DOWN-szindrómás gyermek bemutatása). (5)

Az említett normakövetés feltárása mellett a tanulmányban olvashatók az érintettek, a fogyatékos személyek problémafelvetései is, melyek szerint az egysíkú bemutatás során a segítséggel élők nem a társadalmi közegben, integrált csoportként jelennek meg, hanem "csak" a fogyatékos-sággal kapcsolatos témakörrel együtt, annak elkerülhetetlen részeként. A dolgozat szerint "Ilyenkor támogatásért "kuncsorgó" szervezetek/szülők képét láthatjuk, vagy politikus megjelenését, amint átad/avat valamit, vagy megjelenik egy "fogyatékos"-rendezvényen". Érdekes és elgondolkodtató szakaszként a kutatás az újságírók felelősségét, munkamorálját is taglalja, mely szerint a médiában dolgozók háromféle hozzáállásával találkozunk:

1. Nem érdekli a dolog, de megcsinálja;
2. „Rááll a témára, rétegműsört készít, majd azt hiszi, ő maga is szakemberré avanszált;
3. „Felkapja” a témát, kihegyezi, de nem jár utána rendesen.

Az a megállapítás már szinte eltörpül amellet, hogy a fogyatékos-sággal élő emberek szervezetei azért nem jelentek meg a médiában, mert nem voltak képesek olyan rendezvények és események „tálalására”, melyek átlépték volna a média ingerküszöbét. Utóbbihoz, egy-egy

népszerű támogató jelenlétére volt szükség, vagy annak bizonyítására, hogy a téma milliókat érint. (5)

Napjainkban már gyakrabban találkozhatunk civil szervezetek által finanszírozott érzékenyítő filmekkel a közmédiában és az internetes felületeken is. Néhánynak az elérhetősége a 4. sz. *mellékletben* olvasható.

Belga és holland kutatók által elvégzett online felmérés keretén belül az eredmények arra engednek következtetni, hogy pozitívabb attitűdöt jeleznek a következő faktorok: női személy, akadályozottsággal élő családtag vagy közeli barát, videofilm megtekintése egy akadályozottsággal élő tanulóról. (Bossaert et al. 2011. In.: Pongrácz 2013)

2.9. Helyi érték: Speciál Pécs

Kutatásomat egy Pécs Megyei Jogú Város területén működő gimnáziumban végeztem, ezért fontosnak tartom röviden bemutatni azt az országosan is példaértékű civil szerveződést, amely széleskörű szerepet vállal a helyi lakosság szemléletformálásában. “A Special Pécs” egy klaszter a Pécssett és vonzáskörzetében élő fogyatékos emberekért, egy összefogás, amelyet a fogyatékoságügyben érdekelt szervezetek és magánszemélyek alkotnak, céljuk, hogy élő kapcsolataikkal, tudásuk megosztásával és folyamatos fejlesztésével előmozdítsák a Pécssett élő fogyatékos emberek integrációját.

4. ábra Speciál Pécs logója

(<http://www.specialpecs.hu/>)

A Special Pécs küldetése: egy széleskörű együttműködésekben alapuló, innovatív modell működtetése a városban és vonzáskörzetében, amely hatékonyabban segíti a fogyatékos személyek integrációját a társadalmi élet több területén (kultúra, szolgáltatások, oktatás, egészségügy, munkaügy, foglalkoztatás, szabadidő), egy egész életén át. Eszközeikkel, kapcsolataikkal, az együttműködéssel elérik, hogy az összes érdekcsoport, a piaci vállalkozásoktól a civil szervezetekig, a közigazgatási intézményektől a magánvállalkozókig felismerik a fogyatékos emberek ügyében való tevékenységük közvetlen előnyeit és

társadalmi fontosságát. A klaszteren keresztül közvetlenül juttathatunk el felhívásokat, üzeneteket a célcsoportok számára. Szűrőkkel kereshetünk az adatbázisukban, tájékozódhatunk az akadálymentesen hozzáférhető munkahelyek, szolgáltatások és programok között. Munkatársként, távoli kollégáinkat könnyen és gyorsan vonhatjuk be a probléma megoldásába. (6)

3. HIPOTÉZISEK

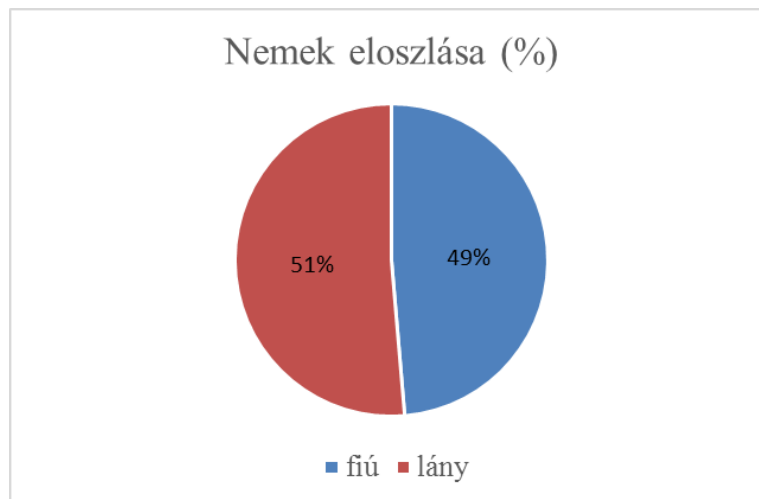
A kutatási témára vonatkozó terminológia szakirodalmának (monográfiák, szerkesztett kiadványok és szakfolyóiratok) áttanulmányozása, valamint az aktuális elektronikus források megtekintése alapján a vizsgálatom előtt a következő feltevéseket állítottam:

1. Első felvetésem a vizsgálati populációra irányult. Feltételeztem, hogy a célszemélyek kevés ismerettel rendelkeznek az értelmileg akadályozott személyekről, de fogékonyak a témára.
2. Második hipotézisem az attitűdváltozás irányára vonatkozott, amely szerint azt feltételezem, hogy az értelmileg akadályozott személyekről szóló rövid reklámfilmek hatására számszerűen kimutatható pozitív irányú változás várható.
3. Feltételeztem, hogy mivel a lányok érzékenyebbek, és ezáltal talán könnyebben befolyásolhatók, szignifikáns különbség lesz a két nem attitűdváltozás vizsgálatának eredményei között a lányok javára.

4. KUTATÁSI BESZÁMOLÓ

4.1 A mintafelvétel módja, a kutatás módszerei, eszközei és menete

A kérdőíves eljárással végzett attitűdvizsgálatra 2014 májusában került sor Pécssett, a Ciszterci Rend Nagy Lajos Gimnáziumában. A vizsgálati populáció az iskola öt 10. évfolyamos osztálya volt, az osztályok összlétszáma 167 tanuló. A kérdőíves vizsgálatban résztvevők száma 150 fő; az együttműködési hajlandóság 89,82%. A minta nemenkénti összetételét tekintve 77 lány (51,3%) és 73 (48,6%) fiú töltötte ki a kérdőívet, a résztvevők átlagéletkora: 16,18 év.

5. ábra Nemek eloszlása

A kikérdezés önkitöltős eljárással történt. A magas együttműködési hajlandóságot segítette, hogy az osztályfőnökökkel való egyeztetés után minden osztályhoz személyesen látogattam el iskolai időkeretben, és 45 percen át kértem a figyelmüket. A vizsgálat egy kérdőíves előmérésből, filmvetítésből és egy kérdőíves utómérésből állt.

Miután minden tanuló megérkezett, rövid, általános tájékoztatást adtam arról, hogy ki vagyok, miért kérem a segítségüket és miből fog állni a kutatás. Második lépésként kiosztottam a kódszámmal ellátott előmérés kérdőíveit.

A kérdőív saját készítésű, a kitöltők nemére és életkorára vonatkozó demográfiai kérdéseket követően összesen 18 kérdést tartalmazott. A kérdések típusait tekintve 6 nyitott kérdés, valamint 12 zárt kérdés - 11 feleletválasztós, 1 intenzitáskérdés. A nyitott kérdések közül 1 kérdés metaforagyűjtés. „A metafora-vizsgálat gyakori a tudományos kutatásban, amikor olyan jelenségekről van szó, amelyek másként nehezen közelíthetők meg, amikor a fogalom nehezen értelmezhető.” (Vámos 2003:109) A metaforagyűjtés és elemzés lényegében jelentés-elemzés. A metaforagyűjtéssel olyan helyzetet teremhetünk, amelyben mindenki szabadon kifejezheti a célfogalommal kapcsolatos gondolatait, érzéseit. A vizsgált személy gyakran olyasmit fogalmaz meg, amely másként kifejezhetetlen. Ez esetben a célfogalom a *fogyatékos ember* volt. A metaforák a célfogalom különböző elemeire utalnak.

Az előmérés kérdőívei a résztvevők demográfiai adatainak feltárásával kezdődtek, majd a fogyatékos emberekkel kapcsolatos általános tájékozottságra vonatkozó kérdésektől

eljutottunk az értelmi fogyatékos személyekről szóló reklámfilmekre és az önkéntes munkára vonatkozó kérdéskörig.

Az előmérés kérdőíve az 1. sz. *mellékletben* olvasható. A kitöltés végeztével begyűjtöttem a kérdőíveket, majd levetítettem a tanulóknak 3 rövid, értelmileg akadályozott emberekről szóló reklámot, kampányfilmet, melyeket már láthattak a televízióban, vagy akár a világhálón is.

4.2 A vizsgálatban felhasznált reklámfilmek rövid tartalmi összefoglalója

Kutatómunkám során azzal szembesültem, hogy a fogyatékos személyekről, különösen az értelmi fogyatékos emberekről szóló reklámfilmek repertoárja igen szűkös. Ennek ellenére találtunk és kiválasztottunk három reklámot, melyben értelmileg akadályozott személyek szerepelnek, és céljuk az érzékenyítés, valamint az attitűdformálás.

1. Jung von Matt/Limmat: Pro Infirmis Get closer. (1:29),

On-line elérhetősége: <https://www.youtube.com/watch?v=zFWr-CKMWGY>

A reklám egy német város főterén játszódik, ahol egy nagy plüssmedvének öltözött ember ingyen ölelést „osztogat”. A film az emberek reakcióinak bemutatásával kezdődik, eleinte senki nem mer odamenni, megölelni a medvének öltözött személyt, azonban később megtörik a jég és a járókelők sorban átkarolják. A fordulat akkor következik be, amikor a beöltözött ember leveszi a jelmez felső részét és az emberek láthatják, hogy egy értelmi fogyatékos férfi bújt meg a maskara alatt.

2. Együtt a fogyatékosággal élők elfogadásáért kampány reklámfilmje (1:00)

On-line elérhetősége: <https://www.youtube.com/watch?v=D5EytgehpBE>

Egy irodában játszódó reklámfilm, melynek főszereplője egy Down-szindrómás fiatalember, az iroda egyik alkalmazottja. A film több rövid helyzetképben mutatja be, miként éli meg a mindennapokat a munkahelyén, miként viszonyul munkatársaihoz és munkatársai őhozzá. A reklám készítői éreztetik a nézővel azt a kettősséget, amely talán nem mindig egyértelmű az ép fejlődésű emberek számára, ha értelmi fogyatékos személyekkel találkoznak. Míg a Down-szindrómás férfi pozitívan éli meg a munkahelyén töltött időt, addig a valójában negatív töltetű momentumokra, méltánytalan helyzetekre hívják fel a nézők figyelmét.

3. Tanuljunk meg együtt élni – spot (0:30)

On-line elérhetősége: <https://www.youtube.com/watch?v=nTNE1U2k-XI>

A harmadikként levetített film a közös időtöltés fontosságára igyekszik rávilágítani egy olyan szituációval, melyben ép fejlődésű gyermekek fociznak, és az egyik kisfiú elrúgja a labdát, amely egy Williams-szindrómás gyermek elé gurul, majd kezdetét veszi a közös, örömteli játék, ahol lényegtelenné válik a különbözőség.

A filmeket az 5. sz. *mellékletben* található DVD-n mellékeltem.

A vetítés végén ismét kérdőíves felmérésre került sor. Kiosztottam a diákoknak a szintén kódszámmal ellátott utómérés nyomtatványait, melyek összesen 11 itemből, 3 nyitott, 8 zárt – 7 feleletválasztós, 1 intenzitás - kérdésből álltak. Az utómérés kérdőívei a 2. sz. *mellékletben* olvashatók. A két kikérdezés során több azonos kérdés is segítette az elő- és az utómérés eredményeinek összehasonlíthatóságát.

A vizsgálat lebonyolításának időtartama kb. 40-45 percet vett igénybe egy-egy tanulócsoporthoz, egy teljes osztályfőnöki órát.

A vizsgálat alatti megfigyeléseim alapján elmondható, hogy mind az osztályfőnökök, mind a diákok rendkívül segítőkészek bizonyultak, úgy vettem észre, érdekli őket a téma, nem zárkóztak el előle. Csupán néhány esetben éreztem tartózkodó hozzáállást, melyet inkább a tanév végi túlterheltségnek, mintsem az érdektelenségnek tudtam be. Ennek következtében két esetben nem került kitöltésre utóméréshez tartozó kérdőív, és több esetben is érkeztek olyan válaszok – mint például: „*Ugyanazt gondolom, mint a reklámfilmek előtt*” -, amelyek a nehezítették a kiértékelést, mert az ehhez hasonló feleletek esetén vissza kellett keresnem az azonos kódszámmal rendelkező előmérés kérdőívét.

A kérdőíves adatgyűjtést követően egyes pontokat tartalomelemzéssel, más pontokat statisztikai módszerekkel értékeltem és elemeztem.

4.3 Kutatási eredmények ismertetése és értelmezése

4.3.1 Első gondolat a fogyatékos személyekről

Amint az a szakirodalomban is olvasható (Falus, 2000), a kérdőívben a demográfiai adatok feltérképezését célzó kérdéseket a bevezető kérdések követik, melyek kutatásomban két nyitott kérdést foglaltak magukban.

Metaforagyűjtés módszerével arra kértem a tanulókat, hogy fejezzék be a következő mondatot: „*A fogyatékos ember olyan, mint ...*”. A diákok válaszait jelentéstartalmuk szerint közös halmazokba soroltam, melynek alapján a következő kategóriákat tudtam kialakítani. (Vámos 2003: 109-112.)

A táblázatban rózsaszínnel jelöltek a bemeneti kérdőívben, míg a kézzel jelöltek, a kimeneti mérés során kapott válaszok.

6. sz. táblázat *Metaforák közös jelentése*

<i>kiszolgáltatott élőlény</i>	<i>valamilyen különös tulajdonsággal rendelkező ember</i>	<i>kedvezőtlen természeti jelenség</i>	<i>értékvesztett élőlény</i>	<i>átlagember</i>
„akit jogtalanul börtönbe zártak”	„aki részeg”	„beteg fa, ami nem tud kiteljesedni”	„egy nem teljesen egész ember”	„a többi ember”
„egy gyerek, akit börtönbe zártak”	„egy furcsa ember”	„túl hibás alma”	„háromlábú kutya”	„egy normális ember”
„egy segítségre szoruló állat	„aki nem a földön jár”			„mindenki más”
„akit egy lakatlan szigeten hagytak”	„aki egy idegen helyről jött”	„hibás alma”	„egy egészséges ember, hibákkal”	„egy teljes értékű ember”
„egy segítségért kiáltó „gyermek”	„egy furcsa ember”			„bárki más”
„szeretetéhes kisállat”	„beteg ember”			

A metaforák megalkotása azt mutatja, hogy a fogyatékoságot leginkább kiszolgáltatott, a lényegétől megfosztott értékhiányos állapotként értelmezik a 10. évfolyamos fiatalok. Az előmérésben legtöbbször egy gyermekhez hasonlították a fogyatékos személyeket, aki

segítségre szorul, nem lehet figyelem nélkül hagyni, szeretetét, és sok törődést, gondozást igényel. Sokan úgy fogalmazták meg, hogy a fogyatékos személy olyan, mint mi, csak több nehézséggel küzd, korlátozva, akadályozva van valamiben, aminek köszönhetően nem képes teljes életet élni. Számos tanuló a fogyatékos emberek hiányosságát emelte ki, mint első gondolatot, ami eszébe jutott róluk. Akadtak azonban olyanok is, akik nem emberekhez hasonlították az említett személyeket, hanem más, sérült élőlényre vagy küllemében kevésbé vonzó, de belső értékeit tekintve titokzatos tárgyra asszociáltak, pl.:

„A fogyatékos személy olyan, mint egy beteg fa, ami nem tud kiteljesedni.”

„A fogyatékos személy olyan, mint egy régi láda, kívülről nem valami vonzó, de sosem tudhatjuk, hogy mit rejtenek magukban.”

Az utómérés során a reklámfilmek levetítését követően is egy segítségre, gondoskodásra szoruló, elfogadásra vágyó kisgyermekhez hasonlították legtöbbször a szóban forgó embereket. Az utómérésnél viszont már több tanuló is bátrabban szabadjára engedte a fantáziáját és ennek köszönhetően rendkívül érdekes válaszok születtek, amelyekből kiválasztottam néhányat:

„A fogyatékos személy olyan, mint a csalán, amit inkább nem érintünk meg, pedig gyógyít.”

„A fogyatékos személy olyan, mint egy meggy a cseresznyék között, ugyanolyan, mint mi, de mégis más.”

Születtek azonban pejoratív tartalmú válaszok is, amelyekben egy részeg emberhez, egy háromlábú kutyához, vagy éppen, egy visszamaradott torz emberhez hasonlítják a fogyatékos személyeket. Úgy vélem, hogy ezekről a kijelentésekről nem feltételezhetjük, hogy rosszindulat vezérelte a megfogalmazókat, hiszen a kérdőívek áttanulmányozása során látható volt, hogy a legtöbb diák őszintén válaszolt a kérdésekre, így a hasonló feleleteket is fontos eredményként értékeljük a kutatás során.

4.3.2 Ismeretek a fogyatékos személyekről

A második bevezető kérdés a fogyatékos emberekről való ismereteik feltárását célozta, melyben a fentiekhez hasonló válaszok születtek. Legtöbbször azt a választ adta, hogy az a fogyatékos személy, aki nem, vagy csak segítséggel képes az önállóságra, önellátásra, valamilyen hátrányossággal, más kinézettel rendelkezik, testileg vagy szellemileg korlátozott és ennek köszönhetően segítségre szorul, azonban teljes értékű tagja a társadalomnak. Elmondható tehát, hogy gyakori az eltérő külső jegyekre utalás; illetve jellemző válasz a

fogyatékoság, mint az önálló tevékenységekben való akadályozottság. Sok válaszban megfogalmazták a „szellemi visszamaradottságot”, az átlagtól való elmaradást, az alacsonyabb fejlettségi szintet, mint rájuk jellemző sajátosságot. Ez a hiány felőli megközelítés. Jellemző, hogy korszerűtlen fogalmakat használnak, pl.: „a szellemi visszamaradottság”. Megjelentek a viselkedési, gondolkodási eltérések és a kommunikációs rendszerben észlelhető zavarok, ellenben számos esetben társították azt a tényezőt is, hogy önhibájukon kívül lettek fogyatékos személyek, azaz: „bármivel megtörténhet”.

4.3.3 Saját élményű tapasztalatok fogyatékos emberekkel

A bemeneti kérdőívben rákérdeztem találkoznak-e a mindennapok során a szóban forgó társadalmi csoporttal, ha igen, milyen gyakran. A következő eredményeket születtek:

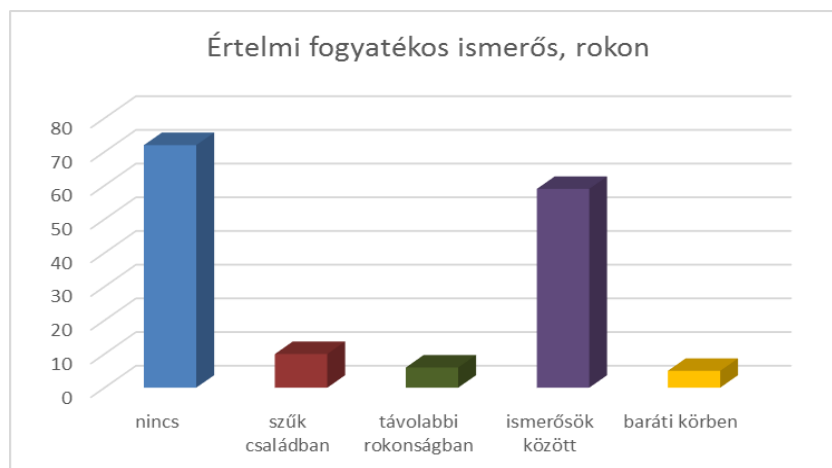

6. ábra Találkozás fogyatékos személlyel

A táblázatból kiolvasható, hogy a 150 fő válaszadó közül, legtöbben (64%) ritkán kerülnek olyan szituációba, ahol sor kerülhetne a találkozásra, ennek a populációnak pedig majdnem a fele (30%), rendszeresen találkozik a szóban forgó társadalmi csoporttal. Csupán kevesen (5,3%), igyekeznek elkerülni azokat a helyzeteket, melyekben fogyatékos személyekkel találkozhatnak. Várható eredmény volt, hogy nincs olyan diák, aki nem látott még fogyatékos embert.

4.3.4 Saját élmények értelmi fogyatékos ismerősökkel

Kutatásom során célkitűzés volt annak felmérése, milyen arányban rendelkeznek a diákok értelmi fogyatékos ismerőssel, baráttal, családtaggal, amely befolyásolhatja a fogyatékossgal kapcsolatos megítélésüket.

7. ábra: Értelmi fogyatékos személy az ismeretségi körben

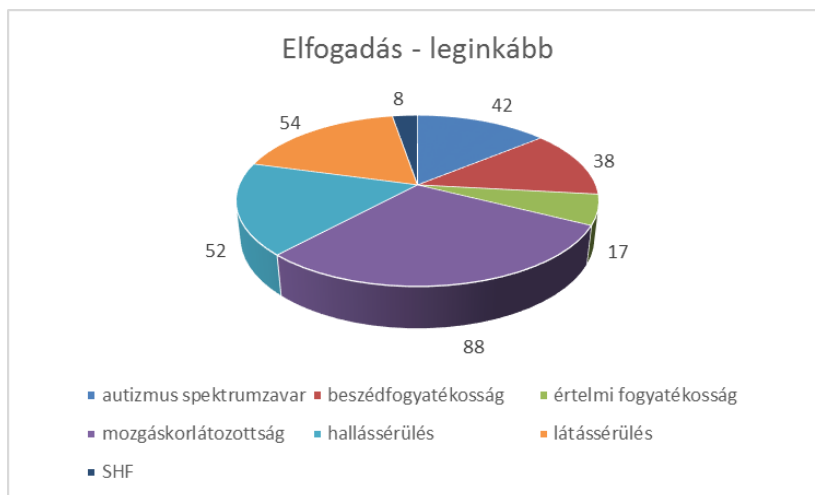
Amint a diagramban is látható, a válaszlehetőségek közül legtöbb, 72 választás esett arra a kategóriára, mely szerint nem rendelkeznek értelmi fogyatékos ismerőssel, rokonnal, ezt követte az ismerősök között előfordulási gyakoriság, 59 válasszal. Minimális értéket mutat a három további csoport, szignifikáns különbség nem észlelhető közöttük. Megállapíthatjuk, hogy a többségnek nincs személyes élménye, tapasztalata értelmi fogyatékos személyekkel, egyáltalán, vagy alig találkozik az említett fogyatékossgai csoport tagjaival. Ez is megerősíti azon kutatási eredményeket, melyek szerint sokszor éppen ebből adódnak a negatív attitűdök, vélemények és az előítéletek. Ennek tudható be a fogyatékossgai csoporttal kapcsolatos nem méltánytalan megnyilvánulás is. (1)

4.3.5 A különböző fogyatékossgai csoportokhoz való viszonyulás

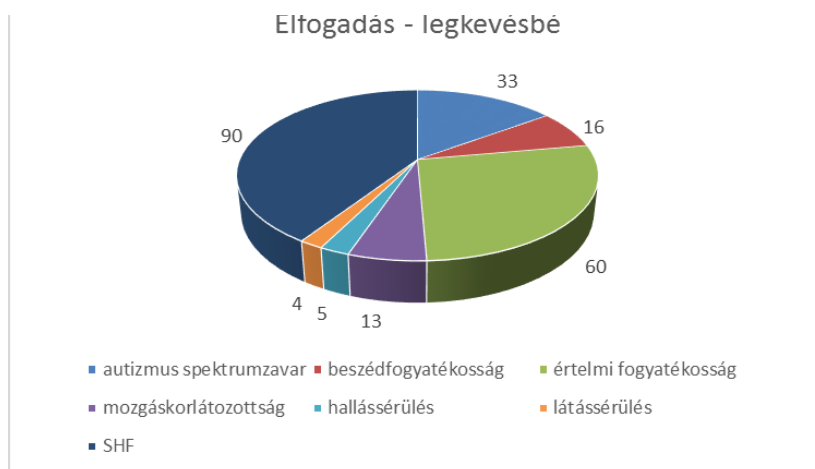
A különböző fogyatékos személyekkel kapcsolatos attitűdjeiket mérte a hét fogyatékossgai csoport (autizmus spektrumzavar, beszédfogyatékossg, értelmi fogyatékossg, mozgássérülés, hallássérülés, látássérülés, súlyos, halmozott fogyatékossg) elfogadására irányuló kérdéskör. Ebben az esetben több választ is adhattak a tanulók. A fogyatékossgai típusokat két oszlopban láthatták felsorolva, az egyik oszlopban azon csoportokat kellett

megjelölni, melyeket a leginkább el tudják a fogadni, a másokban pedig, amelyeket a legkevésbé.

Így született az az eredmény, mely szerint leginkább a mozgás-, és látássérülést, legkevésbé pedig az értelmi fogyatékosokat és a súlyos, halmozott fogyatékosokat tudják elfogadni. Középértéket mutatnak az autizmus spektrumzavarral és hallássérüléssel küzdők. Elemzés:

8. ábra Egyes fogyatékosági csoportok iránti elfogadás 1.

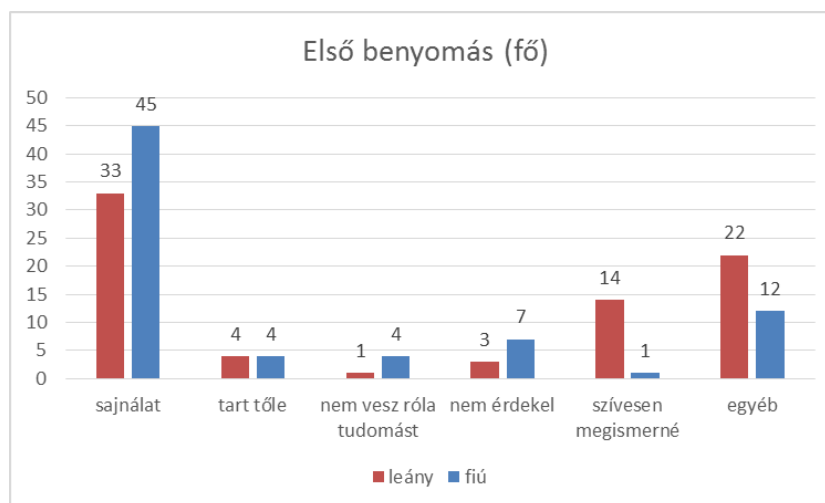

9. ábra Egyes fogyatékosági csoportok iránti elfogadás 2.

4.3.6 Első benyomás

Arra vonatkozóan, hogy mit gondolnak a diákok, ha meglátnak egy értelmi fogyatékos embert, szignifikánsan eltérő adatok születtek a két nem válaszait tekintve. A lányok közül 33-an éreznek sajnálatot, 4 fő tart az illetőtől, 1 diák igyekszik nem tudomást venni róla, 3 lány tanulót nem érdekel, és 14-en pedig azt a választ adták, hogy szívesen megismernék. A 77 lányból, 22 fő az egyéb kategóriát jelölte meg, melyek alatt hasonló kategóriákat kell

érteni, mint pl.: segítségadás, nem tudja, hogyan viszonyuljon hozzá, igyekszik úgy kezelni, mint a többi embert. A fiúk közül szintén a sajnálat áll az első helyen, azonban lényegesen több fiú tanuló jelölte be – 45 fő -, mint lány. Amely kategóriánál eltérés észlelhető, az a „szívesen megismerném”. Míg a lányok esetében a fent említettek alapján 14-en választották ezt a kategóriát, addig a 73 fiúból, csupán egy fő ismerné meg szívesen az értelmi fogyatékos személyt.

10. ábra: Első benyomás

Az így kapott eredmények azt mutatják, hogy a lányok és a fiúk első benyomásra adott válaszaik szignifikánsan különböznek ($\chi^2(5)=19,361$; $p=0,002$), melyet χ^2 - próbával mértünk.

4.3.7 Értelmi fogyatékoság fogalma - a résztvevők szerint

A bemelegítő kérdésekhez hasonló kérdéskörön belül azt vizsgáltam, mennyire vannak tisztában a tanulók az értelmi fogyatékoság fogalmával. Ezzel a kérdéssel elérkeztünk kutatásom egyik fő tárgyához, melyben feltérképeztem az említett csoportról való ismereteiket, tudásukat. Arra kértem őket, saját szavaikkal írják le, mit jelenthet az értelmi fogyatékoság kifejezés. A vizsgált mintáról elmondható általánosságban, hogy többé-kevésbé helyesen írták le, például: „Szellemi fejlettsége messze elmarad az átlagtól.”, azonban néhány esetben észlelhető, nincsenek tisztában a szavak jelentésével. Sokan összekeverik az említett fogyatékosági típust pszichiátriai zavarokkal. „Az elme zavara; zavarodott elme, pszichológiai korlátozottság” megfogalmazás többször előfordult a válaszok között.

A diákok feleleteikben gyakran betegségként emlegették az értelmi fogyatékossgot, az értelmi fogyatékos személyt, pedig betegnek tekintik. Mint a szakirodalomban is látható, a rehabilitációs modellek közül napjainkban az orvosi-egészségügyi modell él, amely szerint a sérült ember a főleg orvosi-egészségügyi szolgáltatások passzív befogadója. (Kálmán - Könczei 2002: 89)

A tanulók többsége a kortól való „szellemi elmaradottságot”, a „szellemi/értelmi korlátozottságot”, az agy lassabb fejlődését és az ebből következő gondolkodási, kommunikációs és viselkedési problémákat emelte ki. Néhányuk úgy véli, ez egy önhibájukon kívül bekövetkezett állapot, amely hátráltathatja az érintett egyént a társadalmi beilleszkedésében.

A reklámok levetítését követően is hasonló eredmények születtek, miszerint az értelmi fogyatékossg kifejezés értelmi elmaradottságot, értelmi akadályozottságot, egy bizonyos értelmi szinten való megrekedést jelent, melynek következtében gondolkodás-, kommunikációs-, és viselkedészavar jellemzi az illető fogyatékos embert. A filmeknek köszönhetően kiemelték a külső jegyekben való felismerhetőséget, mint sajátosságot.

„Az értelmi fogyatékos személy, mások segítségére szorul önmaga irányításához és boldogsága megtalálásához.”

4.3.8 Legjellemzőbb tulajdonságok

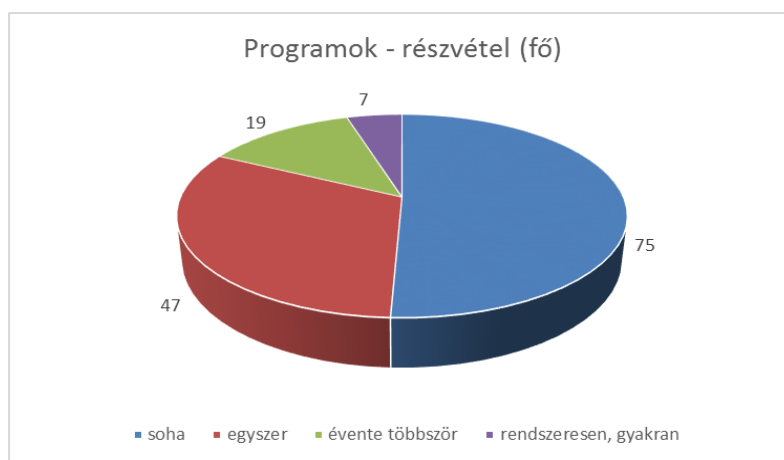
Mind a bemeneti, mind a kimeneti kérdőívben három-három tulajdonságot kellett megadniuk, amelyek a leginkább jellemző a szóban forgó fogyatékossgai csoportra. Az előmérésben leggyakrabban előforduló jellemvonások közt szerepeltek pozitívak, mint a nyitottság, szeretetteljesség, szeretetehség, kedvesség, és negatív sajátságok egyaránt, mint például visszahúzódás, beszédzavar, gyerekeség, gondolkodászavar, furcsa viselkedés, eltérő külső, önállótlanág, ingerlékenység, valamint, hogy nem tudja mit cselekszik. Akadtak érdekes, említésre méltó jellegzetességek is: „nem ítélnék külsőre”, „torz kinézet”, „kevés barátal rendelkeznek”, „tiszták, csúnyák”.

Két esetben is érkezett olyan válasz, amelyben megfogalmazták, hogy nincs két egyforma ember, így ők sem rendelkeznek ugyanolyan tulajdonságokkal, minden ember más és más. A kimeneti mérésnél is előfordult egy-két negatív tulajdonság, azonban javarészt pozitív jellemzőket véltem felfedezni, melyek közül egynéhány itt olvasható: szeretetehség,

barátságos, pozitív világszemlélet, vidám, optimista, boldog, szeretnek közösségbe tartozni, elfogadó. Adódtak, az értelmi fogyatékos személyekről általában elmondható tulajdonságok is, mint a gondolkodászavar, beszédhiba, érzékenység, önállótlanág és bizonyos esetekben magány. Így alátámasztható a szakirodalomban (Holtz - Tessman 2007. In: Pongrácz 2013) megfogalmazott kutatási eredmény, mely szerint azoknak a gyerekeknek, akiknek videofilm segítségével bővítették ismereteit és magyarázták el a videóban szereplő személy diagnózisa okozta szokatlan viselkedési megnyilvánulások okait, sokkal pozitívabb attitűdöt mutattak.

4.3.9 Saját élmények közös programokon

A mindennapok során ritkán találkozunk az utcákon értelmileg akadályozott személyekkel. Ennek elkerülése érdekében és a teljes társadalmi integráció elérésének céljából, a különböző szervezetek, alapítványok számos programot kínálnak, melyeken közösen vehetünk részt fogyatékos embertársainkkal. A 10. évfolyam tanulói közül 75-en nem vettek még részt hasonló programon. Kiemelem azt a pozitív információt, mely szerint a megkérdezettek közül 21-en már teljesítették, és értelmi fogyatékos személyek mellett az érettségi előfeltételeként előírt önkéntes gyakorlatot.

11. ábra Programok – részvétel (fő)

A további válaszadók különféle sportrendezvényeken, például a Fogyatékos Személyek Világnapján, vagy Abilitv Parkban találkozott az említett társadalmi csoporttal. Mivel a vizsgálat során nem gyűjtöttem adatokat arra vonatkozóan, hogy a tanulók által felsorolt programok esetleg a Speciál Pécs szervezésén belül zajlottak-e, csak feltételezni tudom, hogy ez a szervezet is kínált hasonló lehetőségeket.

Legtöbbjük pozitív élményként élte meg a találkozásokat, volt, akit megviselt és meghatott a rendezvényen való részvétel, akadtak olyan tanulók is, akiknek pozitív tapasztalatként szolgált, jó hatással volt rá és elgondolkodtatta. Néhány esetben érezték csupán úgy a diákok, hogy semmilyen különös hatással nem volt rájuk az adott program. Elmondható tehát, hogy a közös programokon való részvétel kimutathatóan pozitív hatással bír a diákok értelmi fogyatékos személyekkel kapcsolatos szemléletére.

Tudomásomra jutott, hogy az egyik 10.-es osztályba jár egy autista fiú. Több kérdőívben is előfordult, hogy leírták, van egy autista osztálytársuk, így mondhatni „hozzá vannak szokva a mássághoz”.

4.3.10 Érzések értelmi fogyatékos személyekkel kapcsolatban

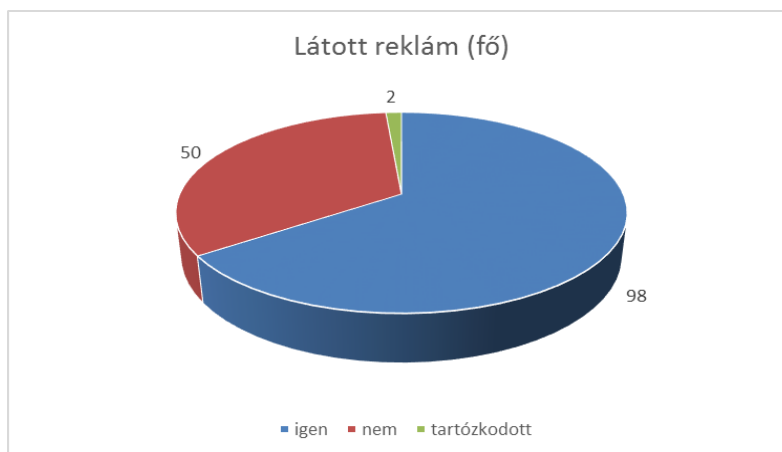
A tanulók 10+1 emóció közül több lehetőséget választhattak, melyek közt egyaránt szerepeltek pozitív és negatív érzelmek. A bemeneti kérdőívben kapott eredmények alapján, a legtöbben (106 válasz), sajnálatot éreznek, egy értelmi fogyatékos személy láttán. Ezt követte a segíteni akarás, majd az együttérzés. Középtérteket mutat az érdeklődés, félelem, valamint a szeretet. A vizsgált minta csupán kis része érez szánalmat és közönyt az említett fogyatékosági csoporttal való találkozáskor. Mint azt a szakirodalomban is megfogalmazták, belga és holland kutatók egy online felmérés eredményeként azt kapták, hogy pozitívabb attitűdöt jeleznek azok a vizsgálati személyek, akik megtekintettek egy videofilmet, egy akadályozott személyről. (Bossaert et al. 2011. In: Pongrácz 2013) Ezt kívánják alátámasztani a kutatásban kapott eredmények, amelyek az érzelmek, hozzáállás pozitív irányú változását bizonyítják. A kimeneti kérdőív áttanulmányozása kimutatott eredmények alapján, ismét a sajnálat áll az első helyen, mint értelmi fogyatékos személlyel való találkozás által keltett érzés. Különbség a két mérés között a negatív töltetű emóciók jelentős csökkenését, az érdeklődés, valamint a szeretet nagyfokú növekedését mutatja. Ezen eredményekkel is bizonyosságot nyernek a fent hivatkozott szakirodalomban olvasottak.

Arra vonatkozóan, hogy mi a véleményük, az értelmileg akadályozott személyek szeretnek-e az intakt fejlődésű emberekkel időt eltölteni, a vizsgált mintából első körben 115 fő igennel válaszolt, 2 nemmel, 32 bizonytalan és senki nem válaszolta azt, hogy nem érdekli. A kimeneti kérdőívben kapott eredmények pozitív változást mutatnak. A korábbi 115 igenlő vélemény, 131-re nőtt. A nemleges válasz 2-ről 1-re csökkent, valamint a bizonytalan

válaszok száma is majdhogynem a felére esett. A kéréskörrel kapcsolatos érdeklődés két esetben jelent meg.

4.3.11 Reklámok értelmi fogyatékos személyekről

Az attitűdváltozásban fontos tényező, hogy egy adott reklámot hányszor lát az érintett személy. Éppen ezért igyekeztem feltérképezni, hogy a vizsgált mintából hány fő látott már korábban hasonló reklámot.

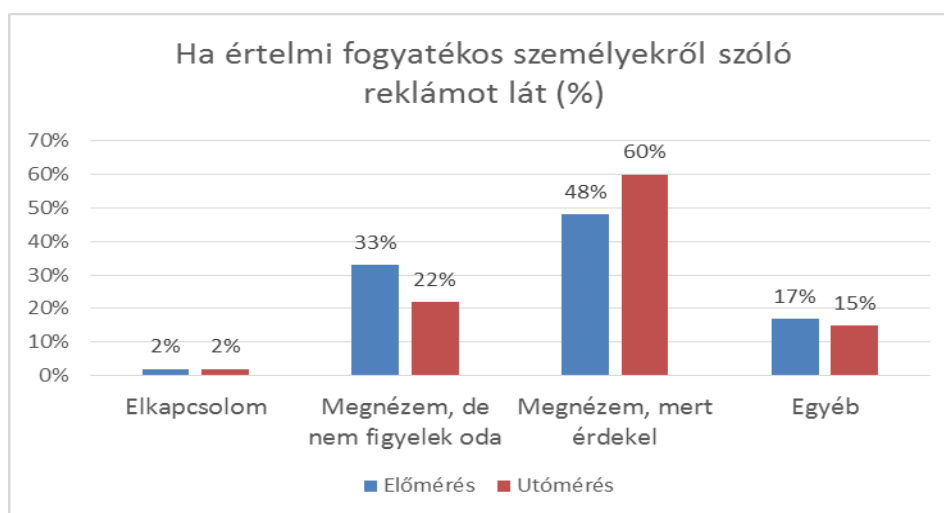
12. ábra Korábban látott reklámfilm (fő)

Az adatok alapján a 150 fős vizsgálati mintából, 98 fiatal már találkozott éppen ezekkel, vagy ezekhez hasonló reklámfilmekkel. Ennek a populációnak, majdnem fele (50 fő) állította, hogy még nem látott értelmi fogyatékos személyekről szóló rövid reklámot. A nagyfokú együttműködési készséget is bizonyítja, hogy összesen két fő nem adott választ a kérdésre.

A korábban látott reklámfilmek által keltett érzések felmérést vizsgáló kérdésre, csak azok a tanulók tudtak választ adni, akik az előző kérdéskörben igennel válaszoltak. Több választási lehetőség volt adott a fiatalok számára. Hasonló eredmények születtek, mint az értelmi fogyatékos személyekkel való találkozáskor keltett érzések. Leginkább sajnálatot éreznek a reklámfilmek láttán, melyet az együttérzés követett. Sokakban segíteni akarást és érdeklődést keltenek a szóban forgó rövid kisfilmek és csak kevés diákban idéznek elő szánalmat, valamint távolságtartást.

Mind a bemeneti, mind pedig a kimeneti mérés kérdőívében szerepelt egy kérdés arra vonatkozóan, hogy véleményük szerint befolyásolhatják-e, valamint befolyásolták-e gondolkodásukat a reklámfilmek. A 10. évfolyamos tanulók java része bizonytalan volt

abban, vajon megváltoztathatják-e az említett reklámok véleményüket, hozzáállásukat. Mindössze 7-en voltak biztosak abban, hogy másképp fognak tekinteni az érintett fogyatékosági csoport tagjaira. Az adatok pozitív irányú változást mutatnak, melyet alátámaszt az a tény, hogy a vizsgálati mintából 122 fő felelte azt, befolyásolták gondolkodásukat a látottak. Az eredmények korrelálnak a szakirodalmi ismeretekkel, melyek szintén megmutatják, hogy sokkal pozitívabb attitűdöt mutattak, akik megnézték a filmet. (Holtz – Tessmann 2007. In: Pongrácz 2013) A levetített reklámok által generált érzések sorát ismét a sajnálat vezeti, 97 válasszal. Hasonló mértékben éreznek együttérzést a filmeknek köszönhetően. A kimeneti mérésben a pozitív érzelmeké volt a főszerep, míg a negatívak háttérbe szorultak. A kapott adatok alapján elmondható, hogy a filmek elérték céljukat, mivel a pozitívabb attitűd kialakításához hatékony eszköznek bizonyultak. Alátámasztják ezt arra a kérdésre kapott eredmények, hogy mit tesznek, ha értelmi fogyatékos személyekről szóló reklámfilmeket látnak.

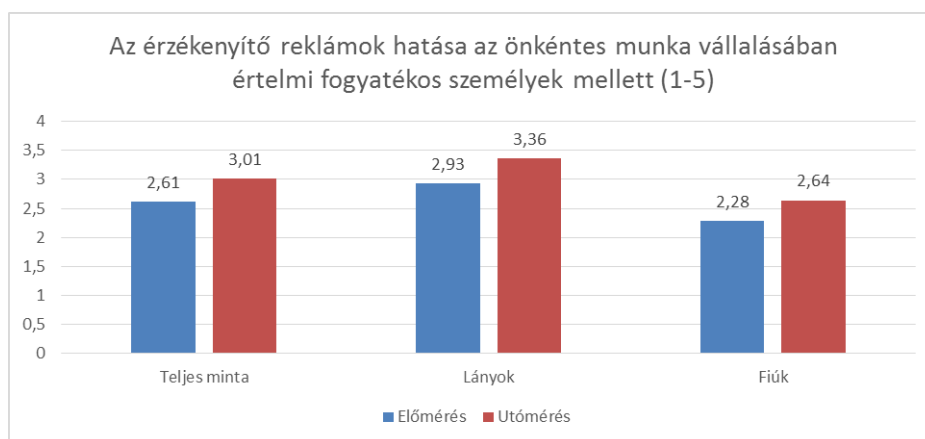
13. ábra Mit tesz, ha értelmi fogyatékos személyekről szóló reklámot lát

Az „Elkapcsolom” kategória értékeiben stagnálás figyelhető meg, mivel egyenlő mértékben jelölték be ezt a választ mind a bemeneti, mind pedig a kimeneti mérésben. Csökkenő tendenciát mutat az említett fogyatékosági csoportról levetített reklámokkal kapcsolatos érdektelenség. Ezzel szemben növekedés észlelhető az érdeklődés terén. A korábbi 72 személy helyett, 90-en adták azt a választ, hogy ha értelmi fogyatékos személyekről lát reklámot, érdeklődéssel tekinti meg. Azon tanulók közül, akik az egyéb kategóriát jelölték be, legtöbbször azt a választ adták, hogy nem néznek televíziót, vagy még nem láttak ezekhez hasonló reklámot.

A kimeneti mérésben egy kérdéskörön belül kitértem a megtekintett reklámfilmekről való véleményükre. A diákok többségének felkeltette az érdeklődését és szívesen megnézne többet is. Meglepően sok tanuló számára nyomasztóak voltak, és elgondolkodtatták őket. Sokukban sajnálatot és együttérzést keltettek, valamint ráébresztették őket arra, hogy milyenek valójában az emberek. Ezeknek következtében gondolkodásmódjukra a leginkább jellemző, hogy már tudják, miként viszonyuljanak az értelmi fogyatékos emberekhez, valamint elnézőbbek lesznek velük. Az önkéntes munka vállalását értelmi fogyatékos személyek mellett kategóriát 23 esetben jelölték be. Ehhez hasonló mértékben bizonytalanságot éreztek a reklámoknak köszönhetően. A fiatalok közül sokan az egyéb válaszlehetőséget jelölték meg, melyben megfogalmazták, hogy nem változott a gondolkodásuk, vagy éppen még inkább elfogadják őket és segítenének az értelmileg akadályozott személyeknek.

4.3.12 Motivációk az önkéntes munka vállalásában

Amint azt dolgozatom elején kifejtettem, kutatásom során célkitűzésem volt felmérni, hogy a 2013/2014-es tanév 10. évfolyamos tanulói milyen mértékben vállalnának önkéntes munkát a különböző célcsoportoknál. A zárt kérdés megválaszolásában a következő csoportok közül választhattak a résztvevők: beteg emberek, értelmi fogyatékos személyek, egyéb fogyatékossgal élő emberek, idős személyek, hajléktalan emberek. A válaszadók 1-től 5-ig terjedő skálán válaszolhattak minden kategória esetében. Az 1-es jelentette, hogy a kijelentés egyáltalán nem igaz, az 5-ös, hogy teljes mértékben igaz. Mivel kutatásomban az értelmi fogyatékos személyekkel kapcsolatos attitűdöket vizsgálom, így az erre vonatkozó adatokat mutatom be.

14. ábra Az érzékenyítő reklámok hatása az önkéntes munka vállalásában értelmi fogyatékos személyek mellett

Az elő és utómérésben, az értelmi fogyatékos személyekre vonatkozóan kapott átlageredmények (előmérés átlaga=2,61, szórása:1,2; utómérés átlaga=3,01, szórása=1,285) a páros t-próba eredményei alapján szignifikánsan különböznek egymástól ($t(146) = -7,276$; $p=0,000$). Mind a lányok, mind pedig a fiúk válaszai alapján kimutatható, hogy a fiatalok bemeneti és kimeneti mérésében szignifikancia figyelhető meg. Az eredményekből kiolvasható, hogy a lányok magasabb értékről indultak már a bemeneti mérésben, alapvetően elfogadóbbnak bizonyulnak, mint a fiúk. Az összetartozó mintás varianciaanalízis alapján elmondható, hogy a lányok átlageredményeinek, és a fiúk átlageredményeinek változása között nincs szignifikáns különbség ($F(145)=0,365$; $p=0,547$), vagyis a lányok bemeneti és kimeneti kérdőíveiben kapott eredményei és a fiúk bemeneti és kimeneti kérdőíveiben kapott eredményei között nem figyelhető meg szignifikáns különbség, azonban külön-külön szignifikancia mutatható ki. Így az adatok alapján látható, hogy az értelmi fogyatékosokról szóló reklámfilmek pozitív hatással bírnak mind a fiatalok attitűdjére, mind pedig az önkéntes munka vállalására értelmileg akadályozott személyek mellett. Vizsgálatom eredményei alátámasztják a szakirodalomban olvasott kutatásokban kimutatott adatokat, azaz a belga és holland kutatók felméréseiben ismertetett tények megegyeznek a fent említettekkel, vagyis pozitívabb attitűdöt jeleznek a következő faktorok: női személy, akadályozottsággal élő családtag vagy közeli barát, videofilm megtekintése egy akadályozottsággal élő tanulóval. (Bossaert et al. 2011. In: Pongrácz 2013)

5. ÖSSZEGZÉS

A kérdőíves attitűdvizsgálat során az értelmi fogyatékos személyekről szóló reklámfilmek érzékenyítő hatását vizsgáltam a Pécsi Ciszterci Rend Nagy Lajos Gimnáziumának 2013/2014-es tanév 10. évfolyamos tanulóira, valamint az említett reklámok motiváló erejét az értelmi fogyatékos személyek melletti önkéntes munka vállalásában.

5.1. Hipotézistesztelés eredményei

1. Első feltételezésem szerint a célszemélyek kevés ismerettel rendelkeznek az értelmi fogyatékos személyekről, de fogékonyak a témára.

Első hipotézisem beigazolódott. Az eredmények alapján alátámasztható az a tény, miszerint valóban hiányosak és nem megfelelőek a fiatalok ismeretei az értelmi fogyatékos emberekről, azonban válaszaikból kiszűrhető, hogy érdekli őket a téma.

Sok esetben jellemző volt a nem megfelelő, akár pejoratív fogalomhasználat is. Gyakori volt a medikális megközelítés, azaz a tanulók egy része összetéveszti az értelmi fogyatékos fogalmat pszichiátriai zavarokkal, betegséggel. Néhány feleletben megjelent az eltérő külső jegyekre utalás; illetve jellemző válasz volt a fogyatékos, mint az önálló tevékenységekben való akadályozottság. A véleménynyilvánításban több fiatal adta az a választ, hogy szívesen megnézne több értelmi fogyatékos személyekről szóló reklámfilmeket.

2. A következő hipotézis az attitűdváltozás irányára vonatkozott, amely szerint azt feltételeztem, hogy az értelmi fogyatékos személyekről szóló rövid reklámfilmek hatására számszerűen kimutatható pozitív irányú változás várható.

Vizsgálatom során megbizonyosodott, hogy az említett reklámfilmek hatására az attitűdök pozitív irányú változása történik. Szignifikáns eredmények mutathatók ki a reklámok megtekintése előtti és utáni adatokból: a bemeneti és kimeneti kérdőívekben, az értelmi fogyatékos személyekre vonatkozóan kapott átlageredmények (előmérés átlaga=2,61, szórása=1,2; utómérés átlaga=3,01, szórása=1,285) a páros t-próba eredményei alapján szignifikánsan különböznek egymástól ($t(146) = -7,276$; $p=0,000$). Kiemelkedő jelentőséggel bírnak a kapott eredmények, mert látható, hogy rövid idő alatt is látványos változás következett be. Az adatok megcáfolják a szakirodalomban foglaltakat, miszerint az attitűdök lassan és nehezen változnak, de ezt az eredményt óvatosan kell kezelni, hiszen a minta nem reprezentatív.

3. A vizsgálat megkezdése előtt úgy véltem, hogy mivel a lányok érzékenyebbek, és ezáltal talán könnyebben befolyásolhatók, szignifikáns különbség lesz a két nem attitűdváltozás vizsgálatának eredményei között a lányok javára. (Rosenbaum et al. 1986, In.: Pongrácz 2013)

Az utolsó felvetésem csak részben igazolódott be, mivel a számadatok szerint a lányok valóban érzékenyebbek, magasabb szintű elfogadás jellemzi őket. Az eredményekből kiolvasható, hogy a lányok magasabb értékről indultak már a bemeneti mérésben, alapvetően elfogadóbbnak bizonyultak, mint a fiúk. Az összetartozó mintás varianciaanalízis alapján elmondható, hogy a lányok átlageredményeinek, és a fiúk átlageredményeinek változása között nincs szignifikáns különbség ($F(145)=0,365$; $p=0,547$). Így a lányok bemeneti és kimeneti kérdőíveiben kapott eredményei és a fiúk

bemeneti és kimeneti kérdőíveiben kapott eredményei között nem figyelhető meg szignifikáns különbség.

Összefoglalva a vizsgálat eredményeit, megbizonyosodtam arról, hogy az értelmi fogyatékos személyekről szóló reklámfilmek eredményesen alkalmazhatók az érzékenyítésben. A 150 fős minta a 10. osztályos gimnazisták országos populációjához képest alacsony elemszámú, emiatt kutatásom nem tekinthető reprezentatívnak. A kutatás eredményei azonban megmutatnak tendenciákat, és előfeltételezéseket fogalmazhatunk meg egy majdani, reprezentatív mintán elvégzett kutatással kapcsolatban. Kis mintán is jól megfigyelhető, hogy a nemzetközi eredményekhez hasonlóan pozitívabb attitűdöt prognosztizálhatnak a következő tényezők: női személy, akadályozottsággal élő családtag vagy közeli barát, videofilm megtekintése egy akadályozottsággal élő emberről. (Bossaert et al. 2011, In.: Pongrácz 2013)

Mivel az értelmi fogyatékos személyekről szóló reklámok hatása az önkéntes munka vállalásában pozitív változást idézett elő az említett fogyatékosági csoport tagjai mellett, feltételezhető, hogy egy nagyobb minta vizsgálata esetén is hasonló eredményeket reprezentálhatnánk. Az attitűdváltozás terén kapott szignifikáns különbségek arra engednek következtetni, hogy az említett reklámfilmek kiemelkedő erővel bírnak az érintett tanulók érzékenyítésében, véleményformálásában. Így elmondható, hogy napjainkban az értelmi fogyatékos személyekről szóló reklámfilmeknek van létjogosultságuk, és a fiatalok az általuk kedvelt felületeken (TV, internet) is találkozhatnak fogyatékos személyekkel.

Véleményem szerint több kutatásra lenne szükség a témával kapcsolatban más korosztályokon belül is, mert bizonyosságot nyert, hogy az idősebb tanulók esetén is szembetűnő attitűdváltozás ment végbe, így feltételezhető, hogy fiatalabb korban még fogékonyabbak lennének a téma iránt. Néhány résztvevő a kérdőívben megfogalmazta, a személyes találkozás hatékonyabban hozzájárulna a nagyobb hatás eléréséhez.

Érdekes lenne megvizsgálni továbbá, hogy vajon milyen attitűdformáló erővel bírnak az értelmi fogyatékos személyekről szóló teljes játékfilmek, így a két vizsgálat összevetése során fény derülhetne arra, hogy a reklámok rövidségében rejlik-e hatásuk. A fent megfogalmazott nyitott kérdések további kutatásra sarkallnak.